

НУБІП України

НУБІП України

МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА

12.01 – КМР. 1225 “С” 2021.08.11 010 ПЗ

КРАСЬКА ЯРОСЛАВА ВАСИЛЬОВИЧА

2021 р.

НУБІП України

НУБІП України

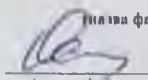
НУБІП України

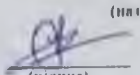
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет аграрного менеджменту

УДК 631.3:528.8
ПОГОДЖЕНО
Дека́н факультету аграрного менеджменту

ДОПУСКАЄТЬСЯ ДО ЗАХИСТУ
Завідувач кафедри
адміністративного менеджменту та
ЗЕД

(назва факультету (ПНН))

(підпис) Остапчук А.Д.
(ПІБ)
"15" 11 2021 р.

(назва кафедри)

(підпис) Луцьяк В.В.
(ПІБ)
"15" 11 2021 р.

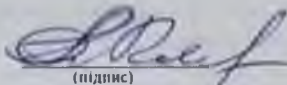
МАГІСТЕРСЬКА КВАЛІФІКАЦІЙНА РОБОТА
на тему **«Забезпечення сталого агровиробництва в умовах відсутності
державної довготривалої аграрної стратегії»**

Спеціальність 073 «Менеджмент»
(код і назва)

Освітня програма «Адміністративний менеджмент»
(назва)

Орієнтація освітньої програми освітньо-професійна

Гарант освітньої програми:
к.с.н., доцент
(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Ковтун О.А.
(ПІБ)

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи:
д.с.н., доцент
(науковий ступінь та вчене звання)

(підпис)

Луцьяк В.В.
(ПІБ)

Виконав:

(підпис)

Красько Я. В.
(ПІБ студента)

Київ – 2021

НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ

Факультет аграрного менеджменту

ЗАТВЕРДЖУЮ

Завідувач кафедри адміністративного
менеджменту та ЗЕД

д.е.н. професор

Луцьк В.В.
(ПІБ)

.. 13 .. 08 .. 2021 року

ЗАВДАННЯ
ДО ВИКОНАННЯ МАГІСТЕРСЬКОЇ КВАЛІФІКАЦІЙНОЇ РОБОТИ СТУДЕНТУ

Краську Ярославу Васильовичу
(прізвище, ім'я, по батькові)

Спеціальність

073 «Менеджмент»
(код і назва)

Освітня програма

«Адміністративний менеджмент»
(назва)

Орієнтація освітньої програми

освітньо-професійна

Тема магістерської кваліфікаційної роботи « Забезпечення сталого агровиробництва в умовах відсутності державної довготривалої аграрної стратегії »

затверджена наказом ректора НУБіП України від "11" серпня 2021 р. №1225 "С"

Термін подання завершеної роботи на кафедру 2021.11.01

(рік, місяць, число)

Вихідні дані до магістерської кваліфікаційної роботи законодавчі акти, навчальна та наукова література, офіційні статистичні матеріали, звіти та оперативні матеріали, дані міжнародної статистики та публікації наукових установ.

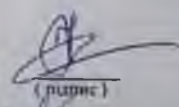
Перелік питань, що підлягають дослідженню:

1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ
2. ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА
3. ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДОВГОТРИВАЛОЇ СТРАТЕГІЇ

Перелік графічного матеріалу (за потреби)

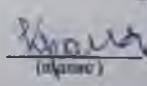
Дата видачі завдання "13" серпня 2021 р.

Керівник магістерської кваліфікаційної роботи

Луцьк В.В.
(прізвище та ініціали)

Завдання прийняв до виконання

Красько Я.В.
(прізвище та ініціали студента)

РЕФЕРАТ

НУБІП України

Актуальність теми. У період незалежності та складного процесу ринкових інституційних реформ бажаного ефекту в аграрному секторі не було досягнуто.

Пріоритети економічного розвитку переважали над соціальними. Ця ситуація посилила проблему формування політики сталого розвитку села.

НУБІП України

Мета й завдання дослідження. Метою даної магістерської кваліфікаційної роботи є розробка практичних та методичних рекомендацій щодо вирішення основних викликів, які постали перед агропідприємствами: відсутність довготривалої аграрної стратегії, кадровий голод та зміни клімату. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити наступні завдання.

НУБІП України

- проаналізувати причини повільної адаптації сільськогосподарського сектору до ринкових інститутів у сфері землекористування та землеволодіння;

- виявити причини дисбалансу в секторах сільського господарства (рослинництво та тваринництво) у ринкових умовах;

НУБІП України

- оцінити інституційні кроки щодо розширення експортних можливостей аграрного сектору;

- проаналізувати характер інституційних протиріч між сферами сільськогосподарського виробництва та сільського розвитку;

НУБІП України

- виявити роль і значення неформальних інститутів (традиції, звичаї, менталітет, неформальні контакти, норми поведінки тощо) у політиці сільського розвитку;

- проаналізувати основні індикатори трансформаційних змін у аграрному секторі економіки;

НУБІП України

- оцінити та визначити пріоритети інституційного розвитку сільськогосподарського сектора.

НУБІП України

Об'єкт дослідження: процес сталого агровиробництва. *Предмет дослідження:* теоретичні, аналітичні та практичні аспекти забезпечення сталого агровиробництва в умовах відсутності довготривалої державної стратегії.

Методи дослідження: спостереження, методи аналізу, методи цифрової діагностики, робота з використання реєстрів та законодавчих актів.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в даній роботі результати можуть бути використані сільськогосподарськими підприємствами для удосконалення управління господарською діяльністю на основі забезпечення сталості.

Апробація результатів магістерської кваліфікаційної роботи. Основні положення даної кваліфікаційної роботи доповідались на II Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «сучасний менеджмент: виклики та можливості» 27 квітня 2021 р., IV Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації» 26-27 жовтня 2021 р.

Структура роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел, який складається з 60 джерел. Основний зміст роботи виконано на 75 сторінках друкованого тексту, 12 рисунків.

Ключові слова: державна стратегія, виклики аграрних підприємств сьогодні, інновації, менеджмент.

НУБІП України

НУБІП України

ЗМІСТ

ВСТУП	7
РОЗДІЛ 1	11
ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ	11
1.1. Сутність та еволюція міжнародної концепції сталого розвитку	11
1.2. Методологічні основи трансформації сталого сільськогосподарського виробництва	16
1.3. Загальні підходи до сталого агровиробництва в умовах невизначеної державної довготривалої стратегії	28
РОЗДІЛ 2	33
ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА	33
2.1. Кадрове забезпечення в умовах сталості аграрної економіки: проблеми та шляхи вирішення	33
2.2. Вплив природно-кліматичних змін на стаке ведення виробництва	38
РОЗДІЛ 3	44
ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ В УМОВАХ НЕВІЗНАЧЕНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДОВГОТРИВАЛОЇ СТРАТЕГІЇ	44
3.1. Визначення подальших напрямків удосконалення та новітніх систем управління сталістю аграрного виробництва	44
3.2. Цифровізація сільського господарства як елемент забезпечення продовольчої безпеки	57
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	70

ВСТУП

НУБІП України

Актуальність дослідження. Україна розвивалася як країна з відкритою економікою вже понад два десятиліття. Перехід від централізованого планування до ринкової економіки супроводжувався кількісними та якісними змінами у всіх сферах народного господарства. На трансформаційні процеси в аграрному секторі вплинуло створення нових інститутів, формування інституційної структури аграрного ринку та адаптація його учасників до ринкових умов.

НУБІП України

Теорія та практика аграрної реформи історично відображають ідею інституційної парадигми, суть якої полягає у зміні "правил гри" в поведінці економічних агентів. Роль інститутів у сільськогосподарському секторі та ринкових умовах забезпечується через розуміння класичних інституційних напрямів економічного розвитку. Багатовекторний характер економічних досліджень підтверджується їх науковим внеском.

НУБІП України

Інституційні перетворення в аграрному секторі це дуже складний безперервний процес реструктуризації існуючої інституційної системи. Він вимагає значних фінансових та інтелектуальних ресурсів та постійних витрат. Зокрема, це зміна формальних та неформальних правил на законодавчому та нормативному рівні. Насамперед ці зміни в Україні торкнулися інституту власності, державного регулювання, ціноутворення, конкуренції, розвитку соціального капіталу тощо.

НУБІП України

Метою цих змін було створення сприятливого інституційного середовища, яке є важливим мотивуючим фактором для генерації нових ідей та інноваційних технологій у розвитку агробізнесу. У нових інституційних умовах сільське господарство переорієнтувалося на трансформацію у висококонкурентну галузь економіки. З погляду національних інтересів очікуваним результатом реформ мала стати продовольча безпека держави та повна реалізація економічного потенціалу аграрного сектору.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

Незважаючи на позитивні очікування, трансформаційні процеси мали свої особливості та негативні наслідки в умовах руйнування радянської інституційної системи. По-перше, було відзначено значне збільшення транзакційних витрат, що призвело до спаду економіки та зниження добробуту населення. По-друге, через хаотичне та непослідовне впровадження ринково орієнтованих законодавчих інститутів виникла велика кількість інституційних пасток (ухиляння від податків та зборів, тіньова економіка, корупція). По-третє, інституційна матриця як сукупність ефективних змін у соціально-економічній, політичній та правовій системах не забезпечила очікуваного економічного зростання як на першому, і на наступних етапах аграрних реформ.

Зрештою, докорінні зміни в інститутах власності (ліквідація колективної власності) та поява нових форм економічної діяльності не сприяли мотивації праці у сільському господарстві. Вони не стали рушійною силою сприятливого неформального інституційного середовища для села з його звичною системою цінностей. Таким чином, вступивши на шлях ринкових реформ, аграрний сектор виявився інституційно незахищеним та інерційно неактивним.

У період незалежності та складного процесу ринкових інституційних реформ бажаного ефекту в аграрному секторі не було досягнуто. Пріоритети економічного розвитку переважали над соціальними. Ця ситуація посилила проблему формування політики сталого розвитку села.

Об'єкт дослідження: процес сталого агровиробництва.

Предмет дослідження: теоретичні, аналітичні та практичні аспекти забезпечення сталого агровиробництва в умовах відсутності довготривалої державної стратегії.

Мета роботи. Метою даного дослідження стало таке: аналіз та оцінка соціально-економічних наслідків аграрних реформ України, виклики та можливості в умовах сталості.

Завдання:

– проаналізувати причини повільної адаптації сільськогосподарського сектора до ринкових інститутів у сфері землекористування та землеволодіння;
 – виявити причини дисбалансу в секторах сільського господарства (рослинництво та тваринництво)

– у ринкових умовах;
 – оцінити інституційні кроки щодо розширення експортних можливостей аграрного сектору;
 – проаналізувати характер інституційних протиріч між сферами сільськогосподарського виробництва та сільського розвитку;

– виявити роль і значення неформальних інститутів (традиції, звичаї, менталітет, неформальні контакти, норми поведінки тощо) у політиці сільського розвитку;

– проаналізувати основні індикатори трансформаційних змін у аграрному секторі економіки;
 – оцінити та визначити пріоритети інституційного розвитку сільськогосподарського сектора.

Методи дослідження: спостереження, методи аналізу, методи цифрової діагностики, робота з використання реєстрів та законодавчих актів.

Концептуальна основа дослідження сформована відповідно до існуючих теорій, зокрема, ресурсною концепцією потенціалу економіки, у межах якої сформовано розуміння сутності ресурсного потенціалу аграрного сектора та домінуючої ролі земельних ресурсів; класична концепція порівняльних та сучасна концепція конкурентних переваг у міжнародній торгівлі, на основі якої було проведено оцінку експортного потенціалу аграрного сектору; концепція сільського розвитку, яка орієнтувала дослідження на сільську економіку, багатofункціональність та людино-орієнтовані принципи розвитку; концепція добробуту, яка була реалізована через набір свобод та можливостей сільського

НУБІП УКРАЇНИ

населення для отримання стійких засобів для існування та задоволення життєвих потреб.

Практичне значення одержаних результатів. Отримані в даній роботі результати можуть бути використані сільськогосподарськими підприємствами для удосконалення управління господарською діяльністю на основі забезпечення сталості.

Апробація результатів магістерської кваліфікаційної роботи. Основні положення даної кваліфікаційної роботи доповідались на II Міжнародній науково-практичній конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «сучасний менеджмент: виклики та можливості» 27 квітня 2021 р., IV Міжнародній науково-практичній онлайн-конференції студентів, аспірантів та молодих вчених «Нові виклики для аграрного сектору України в умовах глобалізації» 26-27 жовтня 2021 р.

В першому розділі роботи досліджено теоретичні основи сталого розвитку аграрної сфери.

В другому розділі роботи досліджені проблеми регулювання сталого розвитку сільського господарства в Україні та світі.

В третьому розділі роботи розроблено шляхи та способи підвищення ефективності функціонування підприємств відповідно до викликів оточуючого середовища в умовах невизначеності довготривалої стратегії держави.

Структура роботи. Кваліфікаційна магістерська робота складається із вступу, трьох розділів, висновку, списку використаних джерел, який складається з 60 джерел. Основний зміст роботи виконано на 75 сторінках друкованого тексту, 12 рисунків.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СТАЛОГО РОЗВИТКУ АГРАРНОЇ СФЕРИ

1.1. Сутність та еволюція міжнародної концепції сталого розвитку

Початок трансформаційних процесів в аграрному секторі України як незалежної держави характеризується переходом від адміністративно-командної системи до ринкових методів управління. Відповідно, необхідно було реформувати радянські методи ведення сільського господарства. Перехід від орієнтації на стійке збільшення обсягів виробництва до соціальної ринкової економіки відбувався поступово під впливом законодавчих змін та нових принципів аграрної інституційної системи.

Оцінюючи особливості трансформаційних змін у економічному розвитку аграрного сектора, ми виділили три етапи реформ, спрямованих на інституційні перетворення з метою виведення сільського господарства на міжнародний рівень.

Проведення аграрних реформ на кожному етапі мало певні наслідки для:

- а) розвитку земельних відносин, б) системи сільськогосподарського виробництва;
- в) зовнішньої торгівлі та створення експортного потенціалу аграрного сектора;
- г) соціального розвитку сільських територій.

Перший етап, що тривав з 1990 по 1999 роки, можна охарактеризувати як створення передумов для роздержавлення та приватизації землі та майна, що належали колгоспів та державних сільськогосподарських підприємств та їх негайної реорганізації [1]. На цьому етапі було сформовано інституційну платформу, яка визначила “правила гри” щодо формальних та неформальних інститутів.

Першим етапом трансформації аграрного сектора було роздержавлення землі та безкоштовна передача права власності колгоспам та громадянам України (Постанова Верховної Ради України "Про прискорення земельної реформи та приватизацію землі", 1992 р.; Постанова Кабінету Міністрів України "Про приватизацію землі", 1992; Указ Президента України "Про порядок поділу земель, переданих у колективну власність сільськогосподарським підприємствам та сільськогосподарським організаціям". Земля передавалася з умовою, що вона буде ділитися і ділитися за статусом приватної власності [2]. Основним завданням перетворення земельних відносин було підвищення ефективності використання земельних ресурсів шляхом зміни їхнього власника. Основним принципом реформування земельних відносин у сільському господарстві став перехід власності на землю тим, хто її опрацьовує.

Передача землі до колективної власності сільськогосподарських підприємств стала проміжним етапом земельної реформи в Україні. Вона забезпечила поступовий, безконфліктний перехід від державної власності до приватної власності на землю, призначену для сільськогосподарського використання. Вона здійснювалася шляхом поділу землі на паї та видачі працівникам підприємств сертифікатів, які гарантували їхнє право на частку у колективній власності на землю. Власники сертифікатів отримували право залишати підприємства зі своїми земельними ділянками.

Інституційними наслідками першого етапу земельної реформи були:

1. розробка нормативно-правового та методологічного забезпечення земельної реформи [3];
2. проект роздержавлення та приватизації для передачі землі до колективної та приватну власність.

Результатом перетворення земельних відносин стало створення 7,3 тис. сільськогосподарських підприємств, 600 акціонерних товариств та понад 100 кооперативів та видача сертифікатів 2 мільйонам фермерів [4].

У той же час, інституційні зміни на початковому етапі земельної реформи не дали очікуваного результату. Очікуване оновлення сільськогосподарського виробництва, активізація оновлення сільськогосподарського виробництва, активізація інвестиційних процесів, підвищення добробуту сільського населення не було досягнуто.

Причини цього були такі:

- Несприятлива економічна ситуація у країні;
- Відсутність фінансової підтримки реформ;
- Відсутність досвіду самостійного управління у фермерів;

Неготовність суспільства прийняти ринкові зміни.

Трансформація земельних відносин мала в основному процедурний характер, пов'язаний із простим переоформленням документів. Реальної зміни відносин власності та організаційної структури управління фермерськими господарствами не відбулося.

Колективна власність на землю на той час функціонувала фактично як пряма власність на сільськогосподарські підприємства. В результаті більшість їх працівників практично залишалися відчуженими від землі та від результатів господарського та управління підприємством. Поділ у цей період переважно мало ознаки формальної приватизації, що уповільнило процес формування приватної власності на землю. У зв'язку з розподілом сільськогосподарських земель приватна власність на землю стала серйозною перешкодою для аграрної реформи замість того, щоб бути її рушійною силою. У таких умовах відбулося погіршення якісних характеристик землі, а також стагнація у розвитку земельних відносин [5].

Трансформаційні зміни у земельних відносинах та ринкові реформи в економіці знайшли своє відбиття на сільськогосподарському виробництві. Проведення аграрних реформ не призвело до створення ефективного приватного землевласника. Відбулося значне зниження рівня виробництва валової продукції

господарств (у 1,9 рази), зокрема, тваринництва – у 2,3 рази, сільського господарства – у 1,4 рази [6].

Скорочення виробництва продукції рослинництва відбулося внаслідок зниження можливостей техніки, зменшення кількості внесених органічних та мінеральних добрив та використання засобів захисту рослин. Диспаритет цін, кредитна та податкова політика формувалися не на користь сільського господарства. У цей період промисловість почала відчувати диспропорції у сільськогосподарському виробництві. Наприклад, у 1990 році частка продукції рослинництва становила 51,5% в загальному обсязі виробництва, а 1999 року – 55,9%. Основною причиною цього була постійна збитковість тваринництва [7].

Виробники свідомо позбавлялися нерентабельного виробництва шляхом скорочення поголів'я тварин. Це послужило початком руйнування і часткового перепрофілювання тваринницьких ферм, а пасовища, що вирощувалися, перетворилися на чагарники. Скорочення обсягів тваринництва спричинило зростання дефіциту продуктів харчування тваринного походження. Тваринницька промисловість в Україні почала занепадати, і держава втратила можливість не тільки експортування тваринницької продукції за кордон, а й задовольняти внутрішні потреби населення.

Певна тенденція склалася у рослинництві, вона була спрямована на зниження врожайності основних культур: зернових (з 35,1 ц/га у 1990 році до 20,1 у 1999 році) та цукрових буряків (з 276 кг/га у 1990 році до 180,3 кг/га у 1999 році) [8].

Негативні тенденції у тваринництві та рослинництві призвели до зниження ефективності сільського господарства. Рівень збитковості сільськогосподарського виробництва 1999 року становив 1,8% проти 42,6% рентабельності 1990 року, як в Табл 1.1.

Таблиця 1.1.

Індекси валової продукції сільського господарства, %.

	1995 рік	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2015 рік
Валова с/г продукція	65,0	53,4	63,5	68,9	88,2
Валове виробництво рослинництва	73,1	63,8	78,7	85,6	121
Валова продукція тваринництва	56,5	42,4	47,4	51,2	53,7

Джерело [25].

У процесі економічних змін у сільськогосподарському виробництві та зміні земельних відносин відбувся вихід зовнішньої торгівлі на західні ринки. Основні завдання в системі зовнішньоекономічної діяльності були: принципова зміна акцентів у зовнішній політиці, стабілізація експортного потенціалу, перебудова структури експорту. Результат дослідження показав, що з першої половини 90-х до 1997 р. продукція орієнтована переважно на російський ринок [9]. У структурі експорту домінували цукор, алкоголь, зерно, м'ясо, борошно і соняшникова олія. Дуже значна частка операцій у двосторонніх закордонних торговельних відносинах здійснювалася на бартерній основі. Високий рівень інтеграції в пострадянський простір спостерігався.

У той же час експорт агропродовольчої продукції на ринки західних країн значно скоротився, тоді як умови імпорту були відносно сприятливими. На початку ринкової трансформації імпорتنий режим характеризувався як ліберальний.

У 1991-1994 рр. більшість митних тарифів були на рівні 5-8%, а максимальна ставка не перевищувала 30%. Збільшення імпорту було результатом втрати продовольчого суверенітету України, падіння сільськогосподарського виробництва, скорочення на душу населення споживання основних продуктів харчування [10]. Через лібералізацію доступу товарів до ринку, спостерігалось

перенасичення внутрішнього продовольчого ринку імпортованими товарами. Поступово експорт лібералізувався, особливо в 1996 році через масовий експорт малини, окремі види харчових продуктів та готові харчові продукти рослинного походження. Частка експорту сільськогосподарської та продовольчої продукції в загальному експорті становила 20,7% (Табл. 1.1.).

Протягом всіх років, крім 1999 року, сальдо експорту та імпорту було додатним. Однак частка сільськогосподарської продукції, збут якої контролювався державою, залишався досить значний (33% зерна, 64% молока, 78% яловичини, 50% свинини і курячого м'яса).

1.2. Методологічні основи трансформації сталого сільськогосподарського виробництва

В участі процесах реалізації сільськогосподарської продукції відбулися серйозні зміни, друга половина 90-х років. Головним досягненням стало скасування запланованих розпродажів домовленості та прийняття Постанови Кабінету Міністрів України про внесення змін до Закону України «Про Єдиний митний тариф» (1993 р.). Він створив попередньо умови вдосконалення ціноутворення та співпраці з іноземними партнерами, загалом рівняння зовнішніх та внутрішніх цін на експортну продукцію, обмежене використання індикативних цін. Вперше була запропонована концепція регулювання імпорту. Завдяки цьому період з 1995 по 1999 рр. характеризувався значним зростанням зовнішньої торгівлі товарообігу [11].

У 1994 році Україна розпочала процес приєднання до ГАТТ/СОТ та прийняття законодавства згідно з угодами організації. Ідея полягала в лібералізації міжнародної торгівлі та зняття торговельних обмежень. Однак у період з 1996 по 1997 рр. експорт був обмежений квотами та ліцензіями. Уряд встановив індикативні та мінімальні експортні ціни на більшість товарів.

У 1996 році найвищий рівень імпорту – 8,2% (порівняно з 3-6% у розвинених країнах) (Табл. 1.1.) [12]. Однією з причин такої ситуації стало перевезення через кордон продуктів харчування без митного контролю, що значно погіршило умови вивезення продукція на зовнішні ринки. З метою скорочення імпортних поставок законодавство про підвищення тарифів та технічний захист ринку України було прийнято, а саме Указ Президента України «Про особливості застосування тарифних обмежень на імпорт сільськогосподарської продукції за правилами і принципами ГАТТ/СОТ» (1997 р.) та Закону України «Про державне регулювання імпорту» (1997) [13]. У результаті спостерігалася тенденція до зниження імпорту сільськогосподарської продукції.

Загалом процеси реформування на цьому етапі йшли дуже повільно, незавершено і непослідовно, що висвітлювалося більшістю вчених та дослідників.

Чітка програма реформ на національному рівні була відсутня. А

значне відставання від Центральної та Східної Європи спостерігалось у сфері інституційної національної реформи та процесі формування ринкової інфраструктури [14].

Прийняття Закону України «Про пріоритетність соціального розвитку селарайонів і сільського господарства в народному господарстві» у 1990 р. не забезпечило прогресу розвитку. Зміни в сільській економіці в рамках реформи сільського господарства призвело до формування нових умов життя сільського населення. Ці економічні зміни призвели до кризи сільського суспільства через:

- порушення встановлених джерел зайнятості та формування доходів;
- руйнування патерналістської радянської системи соціального захисту;
- нездатність фермерів швидко адаптуватися до ринкових принципів життя.

Перш за все, ця криза виражалася в загостренні проблем людського розвитку.

Смертність зросла на 14% при одночасному падінні народжуваності - більш ніж 21%. Протягом 90-х років відбувався активний процес старіння населення у

сільській місцевості. Темпи скорочення кількості дітей і підлітків стали загрозливими, що пояснювалося нездатністю сільського населення забезпечити матеріальні блага та сприятливі умови проживання. Завдяки цим процесам депопуляції, кореляція між віковими групи пенсіонерів і дітей серед сільського населення досягли критичного показника [15].

Негативні демографічні тенденції серед сільського населення призвели до надмірного навантаження працездатного населення: на кожну тисячу осіб працездатного віку припадало 1019 недієздатні. Погіршення ситуації з трудовими ресурсами міста, яке традиційно приваблювало сільську молодь, призвело до стабілізації у сільській місцевості [16]. Економічна криза фактично «зламала» сталу тенденцію щорічного скорочення чисельності сільського населення до 200-250 тис. осіб через міграцію до міст. У 1992-1993 рр. через зростання вартості життя, погіршення проблем зайнятості та закриття програм забезпечення житлом позитивної міграції дотримувався баланс [17]. Це майже склало природне зменшення кількості сільських жителів. Проте потенціал зворотної міграції вичерпався у 1994 р., а з 1998 р. баланс знову мав від'ємне значення.

Другий етап, який охопив період 2000–2004 рр., характеризувався завершенням реструктуризації сільськогосподарських підприємств шляхом введення землі та майна до приватної власності. Умови інституційного середовища окреслили межі діяльності зв'язків для промислових і підприємницьких підприємств, стимулював формування правових і нормативного середовища, правові традиції та культуру [18]. Питання власності на землю були основою політичних і соціальних конфліктів того періоду. Вони призвели до асиметричного розвитку бізнес-схем з пріоритетами виробництва величезних товарів.

Прийняття нормативно-правових актів щодо формування ринку землі вплив на розвиток земельних відносин (Земельний кодекс України 2001 р України «Про землеустрій» 2003 р., «Про охорону земель» 2003 р., «Про держ. контроль за використанням та охороною земель» 2003 р., «Про оцінку земель» 2003 р.) [19]. Цілі

періоду аграрної реформи в основному були досягнуті. Створено нові організаційно-правові форми підприємств і приватні земельні частки сільського населення, а саме товариства з обмеженою відповідальністю, фермерські господарства, с.-г. культурні кооперативи та приватні господарства [20].

На цьому етапі сформувалася подвійна структура сільського господарства: корпоративний сектор (підприємства) та індивідуальний сектор (приватні домогосподарства та фермерські господарства). Сільськогосподарські організації, володіли та користувалися 18 833,5 тис. га. землі. Перерозподіл землі між різними формами агросфери відбулися культурні підприємства [21]. Земельна площа

сільськогосподарських підприємств корпоративного сектору зменшилися, а розміри особистих господарств і господарств населення зросли.

Ефективність сільськогосподарського виробництва в цей період характеризувався встановленням нових економічних відносин на основі принципу ринкової економіки. Тобто відбувся рух від системи з тотальним втручанням держави на ринок. Незважаючи на незначне зростання сільськогосподарського виробництва, врожайність та продуктивність тваринництва залишалася низькою. Економічні результати діяльності сільськогосподарських підприємств знизилися

частка збиткових сільськогосподарських підприємств зросла з 33,8% у 2000 р. до 53,8% у 2004 р. [22].

Кількість основних фондів сільського господарства мала тенденцію до зниження. У 2000 р. вартість основних фондів сільського господарства становили 11,7% від загальної кількості в економіці, а в 2004 р. - 7,4%. Виробничо-технічна

база сільськогосподарських підприємств потребувала оновлення. На сільськогосподарський сектор було залучено менше 5,0% усіх інвестицій в економіку [23]. Прогресивним моментом цього періоду стало прийняття Закону України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001-2004 рр.» (2001 р.). В результаті закону частка державного бюджету на підтримку

сільського господарства зроста з 2,1% у 2001 р. до 3,8% у 2004. Позитивна динаміка частки аграрного сектору в сегменті банку позик зроста від 4,1% до 6,7%.

Організаційні зміни в сільськогосподарському виробництві супроводжувалися лібералізацією торгівлі на аграрних ринках, зменшення державного втручання в організацію поставки матеріалів та обладнання та позитивні зміни в індексах цін на с.г. у порівнянні з цінами на ресурси. З запровадженням стаціонарного податку тиск на виробників значно зменшився. Міжнародна економічна діяльність сільськогосподарських підприємств зазнала інституційної трансформації через запровадження експортних субсидій, імпорتنих тарифів і квот [24].

Зміни зовнішньої торгівлі та формування експортного потенціалу удосконалення імпортно-експортних операцій стає важливим елементом сільського господарства та політики країни. На даному етапі механізм ціноутворення на продаж укр. продукції на зовнішніх ринках потребує вдосконалення. Також необхідні заходи стимулювали експорт готової продукції з високою доданою вартістю, що встановило сприятливий інвестиційний клімат та збільшило бюджетну підтримку сільськогосподарських товаровиробників [25].

Закон України «Про стимулювання розвитку сільського господарства на період 2001 рр. - 2004 рр.» був спрямований на ці завдання. Пріоритетною метою аграрної політики було визначено: створення конкурентоспроможного, ефективного та екологічно чистого сільського господарства. У цей період відбувся відхід від суворого вертикального управління експортом. Потенціал лібералізації зовнішньої торгівлі. Заходи з лібералізації валютного курсу, для зняття більшості експортно-імпорتنих обмежень вжито [26]. Головні економічні оператори також отримали операційну та економічну незалежність. Інституційне становлення у зовнішньоекономічній діяльності відбувалося за рахунок впровадження експорту субсидії, імпортні тарифи та квоти. Україна здійснила переорієнтацію своїх торговельних відносин. Спектр співпраці розширився з 43 до 57 країн. Хоча країни

СНД залишалися основними торговими партнерами, їх частка в загальному експорті сільськогосподарської та продовольчої продукції знизилася з 74% у 1996 році до 46% у 2001 році [27]. З початком ринкових реформ частка інших великих регіонів України збільшила експорт сільського господарства та продукції харчової промисловості. ЄС став другим потужний експортний ринок, частка якого зросла з 9% у 1996 році до 18% у 2001 році [28].

Україна отримала статус постачальника продукції рослинництва та сировини на ринок ЄС. Ця тенденція була характерна і для світового експорту. Частка експорту в загальному становила 9,5%.

Протилежна ситуація склалася в структурі імпорту, де найбільша частка припадала на готові харчові продукти з ЄС. Загальний імпорт сільськогосподарської та продовольчої продукції порівняно з попереднім періодом дещо зменшилася, особливо що стосується продуктів III групи: тваринних або рослинних жирів та олій. Позитивний баланс зовнішньої торгівлі свідчить про високий рівень ринкової орієнтації, так і сталося в основному за рахунок збільшення експорту пшениці [29].

Протягом 2001-2002 рр. Україна увійшов до групи провідних експортерів зерна. Зайнявши п'яте місце (5,4% світового експорт пшениці) після таких країн, як США, Австралія, Канада, Аргентина. Україна увійшла до десятки країн, що мають найвищу експортну інвестиційну привабливість і значні конкурентні переваги для основних видів сільськогосподарської продукції. Проте експортний потенціал був реалізований не повністю, оскільки ефективна політика до стимулювання експорту не вводилася.

Конкурентні переваги аграрного сектору в Україні зросли переважно через низьку базову вартість, але були втрачені через низький рівень державної підтримки. Країни-члени ЄС надали цій сфері більшу підтримку за рахунок європейського бюджету. Таким чином, основним позитивним фактором зовнішньої торгівлі в цей період була стабілізація експортно-імпортних операцій. Але частка

агропродовольчого виробництва України у світовій торгівлі залишався незначущим. У 2003 р. це становило 0,5% світового експорту, тоді як частка Франції становила 8%, Німеччини – 6,3%, США – 12%. Україна відставала навіть від середньосвітових показників, незважаючи на високий потенціал аграрного сектору [30].

Соціальні наслідки перетворень. Пріоритети цього етапу реформ (фактичне встановлення приватного землевласника та формування самостійного суб'єкта аграрного бізнесу) не набули належного підтримки в сільській місцевості.

Безсистемний розвиток села, штовхаючі методи впровадження, згадка про реформи, деградація соціальної інфраструктури обмежила інтереси села людей для підприємництва в сільському господарстві.

Серед сільських трудівників перебудов у колективних сільськогосподарських підприємствах лише 6% хотіли створити власне господарство, 13% – до приєднати свої земельні паї до приватних домогосподарств. Відбувся певний прорив у ставленні до фермерства, як і реформ загалом місце після прийняття Указу Президента України «Про невідкладні заходи до прискорення реформування аграрного сектору» у 1999 р. Цей указ стимулював процес реєстрації громадянами права приватної власності на землю. Передача землі у власність сільським жителям

сприяла зростанню їх самооцінки. Соціологічні опитування свідчать, що 45% сільських жителів ідентифікували себе, як середній клас суспільства (для порівняння, таких у містах було на 12% менше). Це був своєрідний соціальний парадокс, адже бідність села досягла критичної межі. Середня сім'я витратила

64,5% від загальної суми витрати на харчування. У таких умовах ідею розвитку фермерства підтримали близько 64% сільського населення.

В результаті реформ було створено 42,4 тис господарств, що є максимальною кількістю в історії України. Однак навіть цей пік у розвитку сільського господарства не призвів до формування соціально-економічної структури фермерів у сільській місцевості.

У 2004 році було розпочато поступове перетворення господарств у приватні господарства. Причини - прагнення фермерів уникнути податкового тягара і нездатність подолати бюрократичні бар'єри для бізнесу. Погіршення рівня життя і відсутність чіткого бачення перспектив розвитку села разом із напрямом реформ призвели до загального негативу. Загалом у соціальному сенсі основний наслідок реформ став незворотним для менталітету сільського населення. Після тривалого періоду «колективізму» вони вперше відчули себе окремими землевласниками. Тим не менш, населення для реалізації такої громадської соціально-економічної ролі в ринкових умовах залишалося бідним [31].

Третій етап, який розпочався у 2004 році і триває досі, зосереджений на зменшенні впливу інституційних бар'єрів діяльності агробізнесу та інтенсифікації с.-г виробництва. Позитивними змінами стали:

- зростання сільськогосподарського виробництва;
- покращення процесу оренди землі;
- формування інституту мотивації праці;
- стимулюючі визначення вартості податкових інституційних інновацій;
- створення привабливого інституційного клімату в сільському господарстві.

Цей етап трансформації земельних відносин передбачав фізичне виділення землі та створення умов для вільного землекористування та регулювання. Основною цих змін стало запровадження Земельного кадастру (Закон України «Про державний земельний кадастр», 2011). Кожен власник земельної ділянки мав право вільно залишити сільськогосподарське підприємство та вільно розпоряджатися власною земельною одиницею. Процес створення нових сільськогосподарських підприємств, що розпочався на другому етапі реформування, посилюється.

Під час земельної реформи (1990-2012 рр.) було передано понад 70% земель сільськогосподарського призначення у приватну власність, у тому числі 81% ріллі для сільськогосподарського виробництва. Середня земельна частка становила

близько 4 га. В той самий час, громадяни, які отримали земельні паї за цільовим призначенням для ведення сільськогосподарського виробництва товарів не обробляли цю землю особисто. Основна частина землі здано в оренду сільськогосподарським підприємствам [32].

З 2004 р. відбуваються процеси індустріалізації та корпоратизації с.-г. виробництва, засноване на зосередженні сільськогосподарських угідь і власності. Головною особливістю етапу було закріплення великої кількості сільськогосподарських угідь. Горизонтально і вертикально інтегрований експорторієнтовані структури формувались на зосереджених землях шляхом залучення промислових, комерційних і фінансових інвестицій. За своїм типом вони були близькі до латифундистів, які здійснювали багатогалузеве сільськогосподарське виробництво на сотнях і тисячах гектарів землі. Новий тип аграрних формувань холдингового типу використовуються переважно середньострокові договори оренди (5-7 років). Це призвело до втоми ґрунту родючості та погіршення якості землі. Результат налагоджених відносин між власниками капіталу землі та бізнесменами було неефективне використання земельних активів. Порушення науково обґрунтованої позиції для більшості агрохолдингів були характерні способи господарювання та впровадження монокультури.

В зв'язку з цим відбулося зменшення посіву кормових культур у 4-5 разів і одночасно майже в 3 рази збільшився посів технічних культур, зокрема соняшнику майже до 19% [33].

Питання формування ринку землі сільськогосподарського призначення та інституційного забезпечення його функціонування значно загострилася на завершальному етапі трансформації земельних відносин. В Україні має відбуватися формування ринку сільськогосподарської землі. Найважливішою умовою створення належного ринку землі було прийняття у приватну власність землю, що давало право на володіння, користування та розчуження [34].

У свою чергу це вимагає сприятливого економічного середовища та інфраструктура ринку землі. В Україні більшість елементів інфраструктури ринку земель сільськогосподарського призначення ще на стадії формування:

- проводиться інвентаризація та паспортизація земель;
- оновлюється державний земельний кадастр, створюються земельні біржі;
- законодавча база регулювання ринку землі завершується;
- обговорюється роль держави в регулюванні господарського обороту землі.

Сільське господарство, за невеликим винятком, почало демонструвати позитивну динаміку. Так, протягом 2005-2015 р. виробництво валової продукції сільськогосподарства по всіх категоріях підприємств Україна зросло на 33,3%.

Обсяг виробництва продукції рослинництва зріс на 47,1%. у тваринництві – на 9,1%. Зниження виробництва валової продукції сільськогосподарства у 2007, 2010 та 2012 рр. було в основному за рахунок рослинництва як наслідок зниження врожаю основних сільськогосподарських культур. Зменшення виробництва у 2014 та 2015 рр. пов'язано з окупацією Російською Федерацією частини території України та з бойовими діями, що унеможливило проведення польових робіт з підготовки поля, а також для збирання врожаю в зоні проведення АТО [35].

У системі агробізнесу відбулася комерціалізація, а отже, відбулася інтенсифікація рослинництва (приблизно 70% загального сільськогосподарського виробництва). Збільшення земельних ресурсів і загальне збільшення кількості агрохолдингових структури сприяли посиленню цієї тенденції. У 2015 році загальна кількість таких компаній становила 132, а їх земельний банк досяг 5,6 млн. га землі сільськогосподарського призначення. Крім того, 32,3 тис. господарств використовують лише 4,3 млн. га, а приватні господарства використовують 6,3 млн. га. Пропорційно частці землекористування частка агрохолдингів у структурі виробництва становила 19,6%, частка фермерських господарств – 7,9%, частка

приватних домогосподарств – 44,9%. Підвищення врожайності зернових та зернобобових культур у період інституційної трансформації свідчить про поглиблення спеціалізації холдингових компаній [36].

Основна увага спрямована на вирощування експортоорієнтованих, високорентабельних і швидкоокупних культур. Проте консолідація земель, проведена агрохолдингами, має відчутні негативні фактори: посилення конкуренції на ринку орендних земельних відносин, зростання навантаження на ґрунті; скорочення кількості робочих місць за рахунок технологізації виробничих процесів.

В результаті трансформації економічних відносин і побудови ринкового механізму тваринництво опинилося в глибокій економічній кризі. Економічна криза в галузі тваринництва призвела до концентрації тваринництва в приватні господарства. 66,3% великої рогатої худоби; 49,2% свиней; 85% овець і кіз.

Приватні домогосподарства дещо збільшили поголів'я великої рогатої худоби, використовуючи ручний режим виконання і мінімальної витрати ресурсів на всі технологічні операції. Процес економічного відновлення поголів'я було видно лише у виробництві м'яса птиці, яке забезпечили збільшення поголів'я худоби. Зокрема, зростання глобального попиту на продукцію цієї галузі та вихід українських виробників у світ ринку сприяли цьому факту.

Незважаючи на негативні тенденції щодо поголів'я худоби, після 2005 р. загальна спроможність сільськогосподарського виробництва почала зростати, як показано в Табл.1.2.

Таблиця 1.2.

Рівень рентабельності сільськогосподарського виробництва в сільськогосподарських підприємствах, %

	1990 рік	1995 рік	2000 рік	2005 рік	2010 рік	2015 рік
Сільськогосподарське виробництво	42,6	13,6	-1,0	6,8	21,1	45,9
Рослинництво	98,3	55,5	30,8	7,9	26,7	50,9
Тваринництво	22,2	-16,5	-33,8	5,0	7,8	22,6

Джерело: [25].

Рентабельність сільськогосподарського виробництва забезпечувалася як внутрішніми так і зовнішніми факторами. Україна активно включається в міжнародну торгівлю, нарощуючи експорт і імпорт агропродовольчої продукції з країн світу. Серед загальних процесів, які домінують у світі та впливають на хід реформ в Україні, визначаються: глобалізація; посилення взаємозалежності; поглиблення інтеграційних процесів.

Реалізація стратегії європейської інтеграції та залучення економіки в процес глобалізації стримують вітчизняні макроекономічні фактори. Зокрема, значне відставання за термінами ВВП на душу населення; незавершеність процесу приватизації та створення всіх атрибутів соціальної ринкової економіки; невідповідність державного регулювання європейському стандарту; політична нестабільність; монопольна залежність від імпорту енергоресурсів.

Інтернаціоналізація та зовнішні чинники ускладнюють завдання. Серед них посилення міжнародної конкуренції на ринках торгівлі, інвестицій та кредитів, посилення запитів споживачів до технологічного рівня та якості продукції. Правовою та інституційною основою міжнародних торговельних відносин було членство України у 2008 році. Сукупний вплив вступу до СОТ був позитивним для економіки країни. Формування експорту, потенціал у цей період розвивався за допомогою співпраці з міжнародними економічними та фінансових організацій у зовнішній торгівлі. Кількість країн, які стали торговими партнерами України

Н значно зросла. Україна здійснює свою зовнішньоекономічну діяльність з більш ніж 184 країнами. Розширилася територія зовнішньої торгівлі, товарообіг з країнами ЄС поступово зростає.

Н Українські вчені сформували точку зору, що з урахуванням конкурентоспроможності та переваги на світовому ринку, агропромисловість є однією з пріоритетних галузей економіки.

Н Аграрна політика України у сфері зовнішньоторговельних зв'язків сприяє зниженню світових цін на продукти харчування та допомагає уникнути проблеми продовольства безпеки. У географічній структурі експорту агропродовольчої продукції такі країни як: Китай, Індія, Єгипет, Туреччина, Іспанія, Іран, Нідерланди, Італія, Польща та Білорусь. Водночас Україна виходить на нові ринки в Азії та Африці.

Н На жаль, асортимент товарів, що пропонуються на цих ринках, звужений і в основному складається з зернових продуктів. Резервні продовольчі ресурси інших галузей сільського господарства культури використовуються погано, особливо тваринництво. Для цього необхідно змінити структуру виробництва та експорту на користь кінцевого продукту з високою доданою вартістю.

НУБІП України 1.3. Загальні підходи до сталого агровиробництва в умовах невизначеної державної довготривалої стратегії

Н Найважливіший крок інституційних перетворень у сфері інтеграції процесів в Україні було впровадження Зони вільної торгівлі (ЗВТ) між Україною та ЄС (01.01.2016), яка є частиною політичної економічної асоціації угода між Україною та ЄС (2014). Угода передбачає встановлення- запровадження нового формату експортно-імпортних операцій, спрямованого на лібералізацію торгівлі та сприяння експорту сільськогосподарської продукції (Урядовий портал, 2016).

НУБІП України

Головна мета, яка була однією з умов угоди, полягає в просуванні українського агропродовольчого виробництва експорт. Передбачається, що мета досягається шляхом досягнення конкурентоспроможності переваги продукції з високим рівнем переробки та значною доданою вартістю. Введення нових правил виробництва та експорту є своєрідним «економічним вікном до ЄС» для українських виробників сільськогосподарської продукції. Серед інновацій в угоді про ЗВТ, реалізація якої розпочалася протягом 2014-2015 років, наступне слід виділити: тарифну лібералізацію (скасування імпорتنих податків для більшості ти української та європейської сільськогосподарської продукції) та адміністрування тарифів квоти (встановлення безмитних тарифних квот у торгівлі з ЄС).

Відповідно, можна помітити тенденцію до збільшення кількості компаній, що займаються експортом агропродовольчої продукції. У період з 2007/08 по 2014/15 ринок- за рік кількість компаній, які займаються експортом зерна, олійних культур та олійних культур зросла більш ніж у 3,5 рази, а саме з 374 до 1346 підприємств.

Тільки в 2014/15 маркетингового року збільшення становило 29,5% або 307 компаній порівняно з 2013/14 маркетинговий рік. При цьому основними учасниками зовнішньої торгівлі є величезні підприємства, які про- виробництво агропродовольчих товарів. Вони переважно мають холдингову структуру виробництва та як правило, експортують найбільш прибуткові види продукції рослинництва. Малі та середні підприємства (ферми) є пасивними спостерігачами за потоками та географією експорту. це, у свою чергу, свідчить про неадекватність інституційних (у тому числі правових) засад формування структури власності сільськогосподарського бізнесу, а також неефективність співвідношення між економічними стимулами та зобов'язаннями.

Важливим принципом розвитку експортного потенціалу є його моніторинг на основі зміни його обсягу, формування товарної структури та географічної структури експортно-орієнтованої агропродовольчої продукції. Спостерігається

постійна зростаюча динаміка зовнішньої торгівлі в Україні. Тенденція посилення

НУДІІ | УКРАЇНИ

експортоорієнтованого сільського господарства сектор триває. Протягом періодів ринкових перетворень, особливо на поточному етапі зберігається позитивне зовнішньоторговельне сальдо. Частка експорту в загальному експорті 2015 р. становила 38,2% проти 19,3% у 2010 р. 12,6 % у 2005 р. та 9,5 % у 2000 р.

Що стосується торгівлі агропродовольчою продукцією з ЄС, Україна є більш залежною від імпорту продуктів рослинного походження та готових харчових продуктів. Умови торгівлі з країни-члени ЄС висувають вимоги щодо зміни товарної структури експорту на користь продукції повного товарного циклу. Розрахунки товару Структура експорту до ЄС показує, що 63,9% європейського експорту належить до фіналу продукту, 21,7% на проміжні товари і лише 14,4% на продукти, які є сирими матеріал. Однак у структурі експорту України лише 6,4% належить до фіналу продукту, 44,1% до проміжних товарів, 49,5% до сировини.

Низьке покриття європейського ринку українською тваринною продукцією може бути пояснено щонайменше двома причинами: перша – високим рівнем конкурентоспроможності м'яса ЄС та жорсткі вимоги до якості та безпеки м'ясних продуктів; друге – це позитивна тенденція диверсифікації та переорієнтації українських експортерів м'яса на побічні продукти з російського ринку на ринки Азії та Африки, зокрема до таких країн, як Єгипет, Ірак, Йорданія, Об'єднані Арабські Емірати, Гонконг, В'єтнам, Кувейт та інші. Загалом азіатські ринки споживають близько 30% українського експорту продуктів тваринництва. Незважаючи на значний потенціал аграрного сектору, його динаміка визначена можливостями та умовами реалізації невеликої кількості агропродовольчих товарів. Вирішення цієї проблеми як найважливішого завдання національної економіки з точки зору трансформації зміни у зовнішній політиці є пріоритетом для України.

Відповідно відбувся старт третього етапу аграрних реформ у сільській місцевості з пріоритетами розвитку сільських територій, викладеними в Законі України «Про основні акти- діяльності державної аграрної політики на період до

2015 р.» та в «Концепції Комплексна програма розвитку українського села на 2006-2010 роки». Декларативність цих нормативно-правових актів і відсутність конкретних інструментів і цілей не забезпечили комплексний розвиток села. За цих умов збільшується безробіття та дисбаланс на сільськогосподарському ринку праці.

У 2005 р. порівняно з цим зменшилася чисельність працівників сільськогосподарських підприємств з 1990 р. у 4,7 рази, а чисельність зайнятих у приватних господарствах навпаки, збільшилася в 4,1 рази. Асиметрія попиту і пропозиції для сільської праці негативно позначився на добробуті сільського населення. Ця ситуація була результатом орієнтованих на ринок змін у поведінці сільськогосподарських товаровиробників. Компонентами цього середовища були:

- монопольний тип сільськогосподарського ринку праці;
- земля втратила пріоритет у загальних доходах сільського населення;
- заробітна плата не виконувала стимулюючої функції (у рейтингу джерел доходу заробітна плата посіла 5 позицію, а її розмір був у два рази нижчим за середній для економіки);
- неформальна зайнятість і приховане безробіття;
- члени приватних домогосподарств вважалися зайнятими;
- небажання фермерів здійснювати соціальне страхування на добровільних засадах.

Низька диверсифікація сільської економіки та високий освітній рівень сільського населення. Зокрема, 23% сільських домогосподарств мають середньодушовий дохід нижчий прожиткового мінімуму. Рівень бідності у сільській місцевості в 1,7 разів вищий, ніж у містах. Поглиблюється проблема погіршення соціальної інфраструктури сільської місцевості. Як наслідок інституційних змін попередніх етапів реформування підприємства перенесли свої соціальні активи місцевим органам влади та перестали піклуватися про них.

Водночас місцеві бюджети не мають достатніх фінансових ресурсів на утримання соціальної інфраструктури, оскільки більшість із них субсидується. Але ставлення

К сільського населення до соціальної інфраструктури залишалося традиційним – лише «споживання» без участі в організації їх діяльності та фінансуванні.

Таким чином, це викликало необхідність зміни підходів до формування політики та сільського господарства. Інституційна підтримка для цієї моделі розвитку села було включено до Закону України «Про добровільність асоціації

К громад». В умовах децентралізації ресурсів сільські громади стають основними зацікавленими сторонами політики розвитку сільських територій.

Партнерство громад стає основним аспектом політики розвитку сільських територій. Замість жорсткої ієрархії та неефективного патерналізму держави.

К Зростає активність сільських громад. Збільшуються повноваження місцевого самоврядування. Таким чином, соціально-економічний розвиток сільської місцевості залежатиме від самоорганізація сільського населення та впровадження підходу зверху до села політика розвитку. Такий підхід передбачає, що оформлення політики, її зміст та інструменти в конкретних місцевих умовах залежатимуть від

К ініціативи та участі місцевих громад.

НУБІП | УКРАЇНИ

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 2

ПРОБЛЕМИ ТА МОЖЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ
СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА2.1. Кадрове забезпечення в умовах сталості аграрної економіки:
проблеми та шляхи вирішення

Сучасний стан ринку праці відбиває неоднозначність процесів у сфері зайнятості, обумовлених впливом економічних та соціальних перетворень. Сільське господарство, що є однією з найважливіших стратегічних сфер життя суспільства, щорічно залучає не більше 30% випускників сільськогосподарських університетів [35]. Випускники, які можуть знайти роботу в місті не орієнтовані працювати у сільській місцевості. Випускники, що спеціалізуються на спеціальностях, безпосередньо пов'язаних із сільськогосподарською діяльністю (інженери, агрономи) більшою мірою орієнтовані працювати у сільській місцевості. Однак багато з них не хочуть їхати в село чи залишатися в цій сфері діяльності найближчим часом. Наступні аспекти впливають на небажання шукати роботу в сільській місцевості:

- низький рівень доходів та забезпеченості житлом у сільській місцевості;
- особливості сільської праці;
- вузький спектр вакансій для фахівців сільської місцевості;
- низька оцінка перспектив власного розвитку та кар'єри;
- низький рейтинг села як комфортного місця для жити;
- низький рейтинг умов задоволення соціальних потреб у спілкуванні та потреб в особистому розвитку та розвитку майбутніх дітей;

фінансову нестабільність сільського господарства тощо [36].

Необхідно відзначити серйозні проблеми в сільському господарстві, пов'язані із залученням чи поверненням молоді у сільську місцевість. В даний час частка випускників з вищою сільськогосподарською освітою, що повертаються за місцем проживання не перевищує 30-40% загалом (навіть за умов цільового навчання).

Відсутність соціальної інфраструктури, низька заробітна плата, та недостатня престижність роботи у сільській місцевості знижують мотивацію молоді до роботи у сільському господарстві. Недоступність професійної освіти та підвищення кваліфікації за місцем проживання, висока залежність роботи у сільському

господарстві від кліматичних умов, значні фінансові витрати (проїзд до місця навчання, проживання у гуртожитку тощо) призводять до відтоку молоді та кваліфікованих кадрів у місто, наражаючи на небезпеку та підриваючи систему сільського господарства в цілому. Відсутня можливість для випускника сільськогосподарського вузу працювати за спеціальністю в місті.

Це змушує молодих фахівців шукати своє покликання в інших сферах діяльності. Наслідком цього є незворотна втрата молодих фахівців у сільськогосподарському секторі та девальвація знань отриманих в університеті. У

той же час слід зазначити, що в останні роки з'явилися спеціальності, що передбачають роботу в місті після сільськогосподарського вузу. З'явилися посади у

муніципальному секторі (садово-паркове та ландшафтне будівництво, декоративне садівництво тощо), харчова промисловість, домашня ветеринарія, посади у сфері обслуговування (здоровозберігаючі та рекреаційні технології, ландшафтний дизайн

тощо). В той же час у сільськогосподарських вузах досі не передбачається підготовка спеціалістів для такої роботи. Крім того, нові міські професії, засновані на сільськогосподарських технологіях не передбачають масової підготовки фахівців [37]. У той же час слід визнати, що зараз існує недостатнє наукове та

нормативне забезпечення підготовки кадрів та спеціалістів агропромислового комплексу. Також відсутній щорічний моніторинг виявлення потреб у конкретних

спеціалістах. Відсутні прогностичні та перспективні моделі для зміни кластера спеціальностей для агропромислового комплексу. Відсутній системний підхід, що пов'язує потреби сільськогосподарського виробництва, з одного боку, та соціальної інфраструктури в сільській місцевості з іншого. Всі перераховані вище аспекти перешкоджають адекватному відтворенню кваліфікованих кадрів для агропромислового комплексу [38].

Згідно з дослідженням, однією з основних проблем невизначеної поведінки випускників на ринку праці є відсутність досвіду роботи за спеціальністю. З цієї причини роботодавець часто відмовляється приймати на роботу молодого фахівця.

На престижність тієї чи іншої професії також впливає її затребуваність ринку праці.

На наш погляд є ще один важливий фактор, який серйозно впливає на популярність сільськогосподарських спеціальностей серед молоді. Згідно з науковими дослідженнями та громадською думкою громадян, склалося уявлення про нерозвиненість сільського способу життя та праці [37, 38].

Сучасні молоді люди у своєму майбутньому не хочуть асоціювати себе з минулим. Велика кількість технологій у сільськогосподарському виробництві та види життєдіяльності у сільській місцевості змінюються набагато повільніше, ніж у міському середовищі. Темп життя у сільській місцевості, опора на традиції та

наступність вступають у конфлікт із цінностями інноваційного та інформаційного простору великих міст, його інфраструктурою [38, 39]. Це збігається з тим фактом, що соціальне схвалення чи престиж роботи у сільськогосподарському секторі не знаходить підтримки у суспільстві та у батьків випускників сільських шкіл.

Випускників шкіл. У той же час, технологічні інновації швидко поширюються у сільськогосподарському секторі: робототехніка та сільськогосподарське обладнання з автопілотом, штучний інтелект та інформаційні технології, створення штучних агробіоценозів, гена інженерія тощо. [40].

Сьогодні ми можемо говорити про необхідність розробки магістерських програм у таких напрямках, як: розумне сільське господарство; роботизація

виробництва в агропромисловому комплексі; міське сільське господарство та вертикальне вирощування; інтелектуальні технології переробки харчових відходів та ресурсозбереження; збереження ресурсів; гена інженерія та вирощування високоврожайних культур; біоекономіка та біотехнології; гео та біоінформатика і т.д. Для успішної підготовки інженерних та наукових кадрів для цифрової трансформації сільськогосподарського виробництва необхідні нові професійні стандарти також необхідні нові професійні стандарти, що забезпечують такі нові професії, як: агроінформатик, агрокібернетик, ГМО-агроном, міський фермер, агроеколог, системний біотехнолог, енергетичний аудитор, інженер роботизованих систем сільського господарства, архітектор живих систем, архітектор віртуального аграрного середовища, інженер-метеоролог, конструктор сільськогосподарських роботів, парковий еколог, агроном-економіст, спеціаліст з продовольчих мереж, оператор автоматизованої сільськогосподарської техніки, спеціаліст з конкретного сільського господарства, тощо [41].

Проблеми кадрового забезпечення агропромислового комплексу уповільнюють темпи практичної реалізації державних проєктів та значно знижують ефективність державної політики щодо аграрного сектору економіки [42]. На думку вітчизняних та міжнародних експертів, зниження ризиків ефективного розвитку та підтримки аграрної освіти вимагатиме визнання концепції багатofункціональності аграрної сфери, яка виконує не лише функцію продовольчого забезпечення населення країни продовольством, а й найскладнішу функцію соціальної структури життя сільського життя населення та сталого розвитку сільських територій. [42, 43].

Крім того, необхідно відзначити життєво важливу екологічну функцію, що полягає у збереженні та підвищенні родючості сільськогосподарських земель, сільськогосподарських ландшафтів та меліорації земель та забезпечення безпеки флори та фауни біорізноманіття [44]. Всі ці фактори призвели до розробки ефективних механізмів залучення, мотивації та працевлаштування випускників у сільському господарстві для професійної освіти аграрного профілю [45].

Відповідно до цього перед агропромисловим комплексом стоять такі задачі: реалізації високоефективних інвестицій у агропромисловий комплекс; створення умов підвищення конкурентоспроможності продукції агропромислового, забезпечення населення високоякісними продуктами харчування; стійкий розвиток сільських територій, забезпечення зайнятості та підвищення рівня життя сільського населення; створення умов для збереження та відтворення використовуваних сільськогосподарських та природних ресурсів; збільшення виробництва рослинництва з урахуванням підвищення врожайності основних видів сільськогосподарських культур; збільшення виробництва тваринництва на основі підвищення продуктивності худоби та птиці; підвищення рівня споживання основних видів сільськогосподарської продукції та продовольства, їх доступності та екологічної безпеки для населення; підвищення фінансового рівня життя, покращення умов праці та зайнятості сільського населення; поліпшення житлових та соціальних умов життя населення сільських поселень; удосконалення інституційної структури сільськогосподарського виробництва шляхом підтримки розвитку малих форм господарювання; підвищення ролі управлінських факторів, інформатизації та науки у стійкому розвитку сільськогосподарського виробництва [46].

Таким чином, для підвищення престижу та якості сільськогосподарської освіти, необхідно посилити соціальну та корпоративну взаємодію з усіма зацікавленими сторонами. Для цього державні аграрні університети мають необхідні інструменти для того, щоб провести комплексну діагностику та моніторинг потреб ринку праці в агропромисловому комплексі сільській місцевості, життєві стратегії та професійні траєкторії випускників, як шкіль, так і сільськогосподарських освітніх установ. Вивчення ринку споживачів освітніх послуг та наукових результатів; позиції на сільськогосподарських технологіях та товарних ринках, робота з розвитку механізмів зворотного зв'язку із зацікавленими сторонами, займатися плануванням кар'єри учнів сільських шкіл та технікумів через

організації профорієнтаційної роботи, розробити та впровадити систему планування кар'єри на всіх етапах багаторівневої аграрної освіти, допомагати у створенні спеціалізованих класів з сільськогосподарських напрямів, поширювати та пропагувати сучасні досягнення у сільському господарстві серед мешканців сільської місцевості, насамперед для організації безперервної освіти для дітей, молоді та дорослих, сталого розвитку сільських територій та збереження культурних традицій.

Взяти участь у формуванні державної цільової програми з підтримки молодих науковців, викладачів, випускників сільськогосподарських вузів, підготовлених за вкрай дефіцитними сільськогосподарськими спеціальностями, які бажають працювати в сільській місцевості; взяти участь у таких програмах, як доступне житло та надати гарну зарплату тощо. Всі ці заходи допоможуть знизити витрати та підвищити рівень працевлаштування випускників, внаслідок чого стабілізувати кадрове забезпечення сектору.

2.2. Вплив природно-кліматичних змін на стає ведення виробництва

Зміна клімату - одна з найактуальніших проблем сучасного світу, яка значною мірою змінила чи перебуває у процесі зміни екосистем Землі. Хоча зміна клімату Землі відбувається постійно, але останнім часом, приблизно останні 100 років, темпи цієї зміни багаторазово зросли. Внаслідок антропогенної діяльності середня температура з XIX століття підвищилася на 0,9 °C, в основному через викиди парникових газів (ПГ) в атмосферу. За оцінками, до 2050 року це підвищення становитиме 1,5 °C або може бути навіть більше, оскільки відбувається вирубування лісів, збільшується викид парникових газів, забруднюються ґрунт, водойми та повітря. Безпрецедентне зростання температури призвело до почастишання посух, повеней, нерегулярного випадання опадів, хвиль спеки та інших екстремальних явищ по всьому світу. Згідно з щорічним звітом Weather,

Climate and Catastrophe Insight, у 2018 році тільки стихійні лиха призвели до економічних втрат у розмірі 225 млрд доларів США по всьому світу, а з 2016 року втрати від стихійних лих перевищили 200 млрд доларів США на рік. Близько 95% цих втрат пов'язані із погодними явищами, серед яких циклони, повені та посухи є ключовими гравцями та безпосередньо пов'язані зі зміною клімату[46].

В цілому, вплив зміни клімату дуже широке, але його наслідки, що далеко йдуть, зараз чітко видно на сільськогосподарському секторі, від якого залежить виробництво продуктів харчування та економіка світу. Варто також зазначити, що до 2050 року чисельність населення планети досягне 9,7 мільярда осіб, що збільшить навантаження на сільськогосподарські угіддя для задоволення попиту на продовольство, що зростає, вже постраждав від наслідків зміни клімату. Оскільки зміна клімату та сільське господарство нерозривно пов'язані між собою, різкі зміни кліматичних умов, що відбуваються такими швидкими темпами, загрожують продовольчій безпеці у глобальному масштабі[39].

Звіт Всесвітньої продовольчої програми (ЗПС) за 2018 рік показав, що зростання врожайності сільськогосподарських культур з гектара відбувається значно повільніше, порівняно з темпами зростання чисельності населення. Згідно з даними Продовольчої та сільськогосподарської організації ООН (ФАО), опублікованими у 2016 році, якщо поточна ситуація з викидами парникових газів та зміною клімату збережеться, то до 2100 року відбудеться зниження виробництва основних зернових культур (20-45% урожаю кукурудзи, 5-50% пшениці та 20-30% рису). Таким чином, якщо тенденції збережуться, то в найближчому майбутньому втрати врожаю можуть збільшитися безпрецедентними темпами, що значною мірою сприятиме скороченню виробництва, зростанню цін на продовольство і стане важко задовольнити зростаючі потреби населення. Зростання попиту на продукти харчування через населення, що постійно збільшується, призвело до інтенсивної сільськогосподарської практики, включаючи безпрецедентне використання агрохімікатів, розведення худоби (для отримання м'яса та інших джерел доходу),

експлуатацію водних ресурсів тощо. Це ще більше посилює ситуацію через викидів парникових газів (внаслідок сільськогосподарської діяльності) та забруднення природних ресурсів[36]. Ліси діють як поглинач зростаючої кількості CO₂, але неконтрольовані темпи вирубування лісів (в основному для розвитку та сільського господарства) порушили природний процес кругообігу вуглецю. Це збільшило обсяг вуглецевого сліду і викликало нерівномірність клімату, що призвело до різних негативних наслідків, які значно впливають на сільськогосподарське виробництво.

Зміна клімату призводить до дуже високих темпів деградації земель, викликаючи посилене опустелювання та дефіцит поживних речовин у ґрунтах. Загроза деградації земель зростає щодня і характеризується як основна глобальна загроза. Згідно з Глобальною оцінкою деградації та покращення земель (GLADA) чверть території земної кулі в даний час можна назвати деградованою.

Передбачається, що деградація земель впливає на життя 1,5 мільярда осіб, а 15 мільярдів тонн родючого ґрунту втрачається щороку через антропогенну діяльність та зміну клімату. Деградація земель призводить до масових міграцій, а згідно з доповіддю, опублікованою Програмою ООН з навколишнього середовища в 2017 році, 500 мільйонів гектарів сільськогосподарських угідь були закинуті через посуху і бездоріжжя, що призвело до серйозних соціальних та екологічних проблем.

Екстремальні умови посухи, що часто виникають через зміну клімату, посилюють продуктивність сільськогосподарських культур, викликаючи іммобілізацію поживних речовин і накопичення солей у ґрунтах, роблячи їх сухими, хворими, засоленими і, нарешті, неродючими. Такі безплідні землі з часом стають непридатними для використання і зрештою залишаються фермерами, що призводить до економічних втрат та соціальних проблем.

Прогнозовані зміни клімату не обмежуються посиленням посухи. Зміна клімату також призвела до збільшення кількості спорадичних повеней за останні кілька років. Звіт Наукової консультативної ради Європейських академій (EASAC)

свідчить про те, що за останні 10 років кількість екстремальних явищ, включаючи повені, збільшилася на 50% і нині відбувається вчетверо частіше, ніж 20 років тому.

Сильні повені в Кералі, Індія, в 2018 році - яскравий приклад. Ці повені призвели

до вимивання верхнього шару ґрунту та поживних речовин із ґрунту, що призвело

до низької продуктивності на кілька років уперед, якщо й доти, доки не будуть

розроблені коригувальні та проактивні стратегії відновлення. Підвищення рівня

моря або переважання опадів може призвести до скорочення сільськогосподарських

земель у прибережних регіонах. Це також призвело до засолення ґрунтів у

прибережних регіонах, що призвело до стресів у сільськогосподарських культур,

таких як зниження дихання, фотосинтезу та транспірації, що зрештою поставило

під загрозу доступність продовольства та безпеку в таких регіонах. Усі ці

порушення, пов'язані з кліматом, як різко вплинуть на структуру розподілу

продовольства, а й у його якість і доступність. Це не тільки викличе гуманітарні

проблеми, оскільки продовольча безпека тісно пов'язана зі здоров'ям населення та

створить порочне коло голоду, хвороб та злочинності.

За даними ФАО, з 2014 року рівень голоду у світі постійно зростає, а кількість людей, що недоїдають, збільшилася з 804 мільйонів у 2016 році до 824 мільйонів у

2017 році. Ці звіти підтверджують той факт, що досягнення мети Цілей сталого

розвитку (ЦУР) до 2030 року щодо викорінення голоду все ще важко досягти. Тому

терміново потрібна реалізація та адаптація до дій/політики щодо пом'якшення

наслідків, викликаних мінливістю клімату. Цього можна досягти шляхом

впровадження кліматично розумної системи сільського господарства, що

відповідає баченню ФАО цілей сталого розвитку продовольства та сільського

господарства. Це включає виведення стійких сортів культур, які можуть

витримувати різкі стреси температури та опадів, впровадження біотичних та

стійких методів ведення сільського господарства, наприклад, застосування

біоінокулянтів/біодобрив з використанням толерантних ризобактерій, що сприяють

росту рослин (PGPR) та їх метаболітів, та інших методів органічного землеробства

підвищення врожайності культур в екстремальних умовах цілісним і стійким способом. Використання біодобрив та біопестицидів призведе до зниження залежності від хімічних добрив та пестицидів. Це призведе до скорочення викидів парникових газів та зниження рівня забруднення ґрунту, води та повітря.

Також слід враховувати зміну сортів сільськогосподарських культур, часу сівби та методів вирощування (наприклад, зміцнені системи землеробства) для забезпечення більшої стійкості культур до екстремальних явищ. Рекультивация маргінальних та деградованих земель з використанням стійких культур, шляхом заліснення або застосування корисних ґрунтових мікробів не тільки призведе до підвищення продуктивності сільського господарства, а й допоможе у боротьбі зі зміною клімату. Маргінальні або постраждалі від посухи землі характеризуються дуже низьким вмістом органічної речовини ґрунту та біомаси ґрунтових мікроорганізмів.

Згідно з Конвенцією ООН по боротьбі з дисемінацією (UNCCD) "відновлення ґрунтів екосистем, що деградували, має потенціал для зберігання до 3 мільярдів тонн вуглецю щорічно". Фіто- або ризоремедіація таких ґрунтів збільшує вміст органічної речовини, що призводить до посиленої фіксації CO₂ у ґрунті. Ґрунт та океани є найбільшими поглиначами CO₂, тому збільшення органічної речовини ґрунту та подальше підвищення врожайності, посадка багаторічних культур чи планове агролісівництво може призвести до зниження рівня парникових газів, допомогти у боротьбі зі зміною клімату та водночас призвести до рекультивации маргінальних чи деградованих земель. Крім того, великий збір даних та польові випробування для оцінки впливу переважаючих кліматичних умов у різних агроекологічних зонах можуть допомогти у розробці майбутніх стратегій за допомогою обчислювального моделювання. Дистанційне зондування та супутникова зйомка також можуть допомогти у прогнозуванні майбутнього для вразливих агроекосистем та запропонувати коригувальні заходи з використанням міждисциплінарного підходу [35].

Це також може допомогти у розробці заходів реагування, готовності та планування управління агроекосистемами в умовах екстремальних подій, таких як брак води, теплові хвилі, повені тощо. Підключення та інформування фермерів про стійкі технології та діяльність має велике значення, оскільки саме вони можуть відіграти важливу роль у реалізації екологічних цілей. Велике значення має реалізація політики та рамкових програм на глобальному, національному та регіональному рівнях. Для цього ми маємо діяти спільно, а не проводити політику на державному чи національному рівнях. Міжнародна політика у сфері зміни клімату та сільського господарства є необхідністю, але її реалізація має здійснюватися на місцевому рівні. Кліматично розумне сільське господарство також є важливою вимогою для підвищення врожайності та якості продукції. Зміна клімату та сільське господарство тісно взаємопов'язані. Очевидно, що швидкі темпи зміни клімату матимуть далекосяжні наслідки для агроекосистем та їхньої продуктивності.

Отже, настав час підготуватися до майбутніх викликів, щоб боротися з наслідками зміни клімату та забезпечити продовольчу безпеку не тільки для людей, але й для інших живих істот.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

РОЗДІЛ 3

ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ПІДПРИЄМСТВ У ВІДПОВІДНОСТІ ДО ВИКЛИКІВ СЬОГОДЕННЯ В УМОВАХ НЕВИЗНАЧЕНОЇ ДЕРЖАВНОЇ ДОВГОТРИВАЛОЇ СТРАТЕГІЇ

НУБІП України

3.1. Визначення подальших напрямків удосконалення та новітніх систем

управління сталістю аграрного виробництва

Дослідження спрямоване на розробку положення щодо впровадження бізнес-алгоритму, впровадження технологій ощадливого виробництва у діяльність підприємств виробничих технологій та діяльність агропромислових підприємств.

Під впливом викликів, агропромислові підприємства обирають нові напрямки розвитку, ефективні методи управління операційними ресурсами та процесами, а також ефективні інструменти доайливого виробництва. Концепція ощадливого виробництва надає великий набір методів та інструментів, які необхідно враховувати, впроваджувати та використовувати в різні аспекти діяльності агропромислових підприємств. Вони дозволяють організувати виробничий процес, забезпечити товари та послуги необхідних споживчих властивостей у мінімальний термін та з найменшими витратами, тим самим підвищуючи конкурентоспроможність підприємства [45].

Прагнення мінімізації виробничих втрат агропромислових підприємств відіграє ключову роль у концепції ощадливого виробництва. Ми розглянемо бізнес-алгоритм для впровадження концепції ощадливого провадження у діяльність агропромислових підприємств. Ощадливе виробництво умовно складається зі свого циклу, зображеному на рис. 3.1.

НУБІП України

Рис.3.1. Цикл ошадливого виробництва.

Джерело: [14].

В даний час концепція ошадливого виробництва передбачає великий набір методів і практик, проте існує помітна проблема в їх застосуванні та адаптації до специфічного виробничого середовища регіональних агроприсміслових підприємств. Узагальнюючи наукові підходи до ошадливого виробництва, можна виділити ряд його відмінних рис. Так, бережливе виробництво пов'язане з логістичним менеджментом, що фокусується на цілеспрямованому скороченні обсягів виробничих партій.

Скорочення лімітів запасів ресурсів та постійне підвищення кваліфікації персоналу також вважаються невід'ємною частиною бережливого виробництва, а

також застосування гнучких технологій управління виробничими процесами та інтеграція їх у супутні технології субпідрядних компаній.

Сьогодні бережливе виробництво являє собою синтез європейської та американської управлінських практик. Загалом сільськогосподарські регіони України, демонструють позитивну тенденцію у плані з погляду їхнього ставлення та прихильності до ощадливого виробництва та його застосування. Все більша кількість агропромислових підприємств впроваджують нові чи оптимізовані виробничі системи; деякі з них вже досягли позитивної динаміки у витратах, повна сітка Lean технології зображена на. рис 3.2.

Рис 3.2. Сітка Lean технології

Джерело: [14].

Однією з проблем впровадження дбайливого виробництва є недолік інформації та її недостатня адаптації до специфічних економічних особливостей агропромислових регіонів. Керівники агропромислових підприємств регіону також в дзначають недолік професіоналів у сфері ощадливого виробництва, що зумовлює необхідність навчання таких спеціалістів чи залучення їх на підприємствах [46].

Гіпотеза дослідження полягає в тому, що стійка мікроекономічна система (агропромислове підприємство) значною мірою визначається взаємодією

внутрішнього та зовнішнього середовища, заснованого на модернізаційних підходах та технології управління виробничими змінами. Враховуючи специфіку науково-технічного та інноваційного характеру елементів системи.

Вирішення цієї проблеми полягає у розвитку управління агропромисловими підприємствами через ощадливе виробництво, вивчення ефективності застосовуваних методів, інструментів та стратегічного картування для забезпечення адаптивності до зовнішніх змін та забезпечення як середньострокового, так і довгострокового поступального розвитку.

В даний час очевидно, що український досвід суттєво відрізняється від досвіду європейських країн. Фактично, діяльність українських агропромислових підприємств в основному зосереджена на інструментах ощадливого виробництва, тоді як закордонні підприємства більше займаються формуванням ідеологічних аспектів бережливого виробництва та корпоративної культури.

У цьому слід також зазначити, що неможливо досягти позитивних результатів ощадливого виробництва без ідеології ощадливого виробництва. Тому дуже важливо створити корпоративну культуру, яка сприятиме впровадженню ощадливого виробництва.

Елементи корпоративної культури вимагають від керівників та їх команд демонстрації відгоченої роботи та правильної поведінки в рамках виробничого процесу. Таким чином, лідер, будучи "локомотивом" (правильне ідеологічне мислення), формує "залізничний склад", впроваджуючи інструменти ощадливого виробництва у діяльність агропромислового підприємства [47].

Загалом в будь-яких структурах існують одні типи втрат, які власне представлені на рис.3.3 нижче.

8 Типів Втрат

- Перевиробництво
- Надмірне транспортування
- Зайві рухи
- Очікування
- Надмірна обробка
- Надмірні запаси
- Дефекти
- Нереалізований творчий потенціал

Рис.3.3. Типи втрат в структурі виробництва

Джерело: [11].

Ідеологія бережливого виробництва передбачає формування та розвиток ошадливу та послідовну оптимізацію бізнес-процесів (з максимальною галузевою орієнтації чи орієнтації ринку, з урахуванням мотивації працівників). Розробка місії та постановка конкретних цілей та завдань для кожного аналізованого агропромислового підприємства має особливе значення під час впровадження концепції бережливого виробництва.

Проблеми, що виникають при впровадженні ошадливого провадження у діяльність агропромислових підприємств регіону, що зводяться до трьох причин.

Перша причина - це напрям зусиль щодо впровадження підходів ошадливого виробництва, обраний аспект виробництва функціонування підприємства.

Наприклад, коли керівництво впроваджує зміни для покращення матеріального

потоків винятково. Це призводить до того, що керівництво всіх підрозділами, нехтуючи нематеріальною частиною виробництва: корпоративної культури, людських ресурсів та їх розвитку, управління інформацією, діловодство та документообіг оптимізація діловодства та документообігу.

Другою причиною є недостатня залучення всіх колективів та структурних підрозділів агропромислового підприємства запровадження концепції ошадливого виробництва. Це означає, що одна група зацікавлених осіб займається оптимізацією та впровадженням підходів ошадливого виробництва, в той час як інші виконують тільки контрольну функцію та не зацікавлені у досягненні загальної мети ошадливого виробництва. виробництва. Тим часом, залученість кожного до Процес вдосконалення є одним з перших та основних принципів ошадливого виробництва концепції.

Третя причина пов'язана із мотивацією персоналу всіх команд та підрозділів агропромислових підприємств при впровадженні покращень відповідно до концепції ошадливого виробництва. Керівництво агропромислового підприємства має оцінювати своїх співробітників з огляду їхньої готовності до прийняття концепції ошадливого виробництва.

Потім керівництво агропромислового підприємства має розділити всіх наявних співробітників на наступні категорії: Ті, хто готовий до змін та знає, як впроваджувати зміни (вони є потенційними лідерами для розвитку підприємства). Ті, хто готовий до змін та знає, як впроваджувати зміни (вони є потенційними лідерами для розвитку підприємства). Ті, хто готовий до змін, але не знає як впроваджувати зміни (вони можуть стати лідерами, та необхідно провести персональне навчання). Ті, хто не готовий до змін, але знає, як впроваджувати зміни (це менеджери та звичайні співробітники з недостатньою мотивацією, їм необхідно чітко розуміти, навіщо впроваджувати зміни в діяльність агропромислового підприємства). Ті, хто не готовий до змін та не знає як впроваджувати зміни (таким співробітникам не вистачає мотивації та професійних знань, що перешкоджають

процесу вдосконалення та оптимізації, пручаються будь-яким, навіть простим і логічним змінам).

Також важливо наголосити на наступному, управлінському аспекті: кореляція між кількістю співробітників та підлеглих у групах надає суттєвий вплив на те, як довго і сильно персонал підприємства чинитиме опір змін. Існує кілька рекомендацій, які можуть допомогти перевести всіх співробітників агропромислового підприємства до групи групи "готових змін і знають як", до них відносяться.

Інформування співробітників про впровадження ощадливого виробництва:

цілі та діяльність підприємства, способи досягнення цілей ощадливого виробництва. Створення кайдзен-основи для ощадливого концепції виробництва. Необхідно впровадити низку управлінських та адміністративних удосконалень та продемонструвати їхню ефективність. Далі необхідно створити систему для розгляду та реалізації пропозицій має бути спрощена, щоб оптимізувати процедуру та скоротити час затвердження пропозицій щодо підвищення ефективності та застосування у діяльності агропромислового підприємства.

Командна робота в концепції ощадливого виробництва. Створення невеликих груп співробітників із різних відділів агропромислового підприємства дозволить всебічно вивчити проблеми та знайти рішення, які задовольнять усіх. Це також сприяє розвитку нової корпоративної культури агропромислового підприємства. Делегування повноважень під час впровадження методів та інструментів концепції ощадливого виробництва. Для того щоб щоб співробітники усвідомили свою значущість у діяльності агропромислового підприємства, ним слідє надати можливість приймати самостійні рішення. Наприклад, при впровадженні методології 5S методології, співробітники можуть самостійно приймати рішення про те, як зручніше виконувати свою роботу. Навчання, яке необхідне як на початкових етапах застосування, так і після. Люди є найцінніші активи будь-якої

компанії. Навчання підвищує ефективність роботи агропромислового підприємства [48].

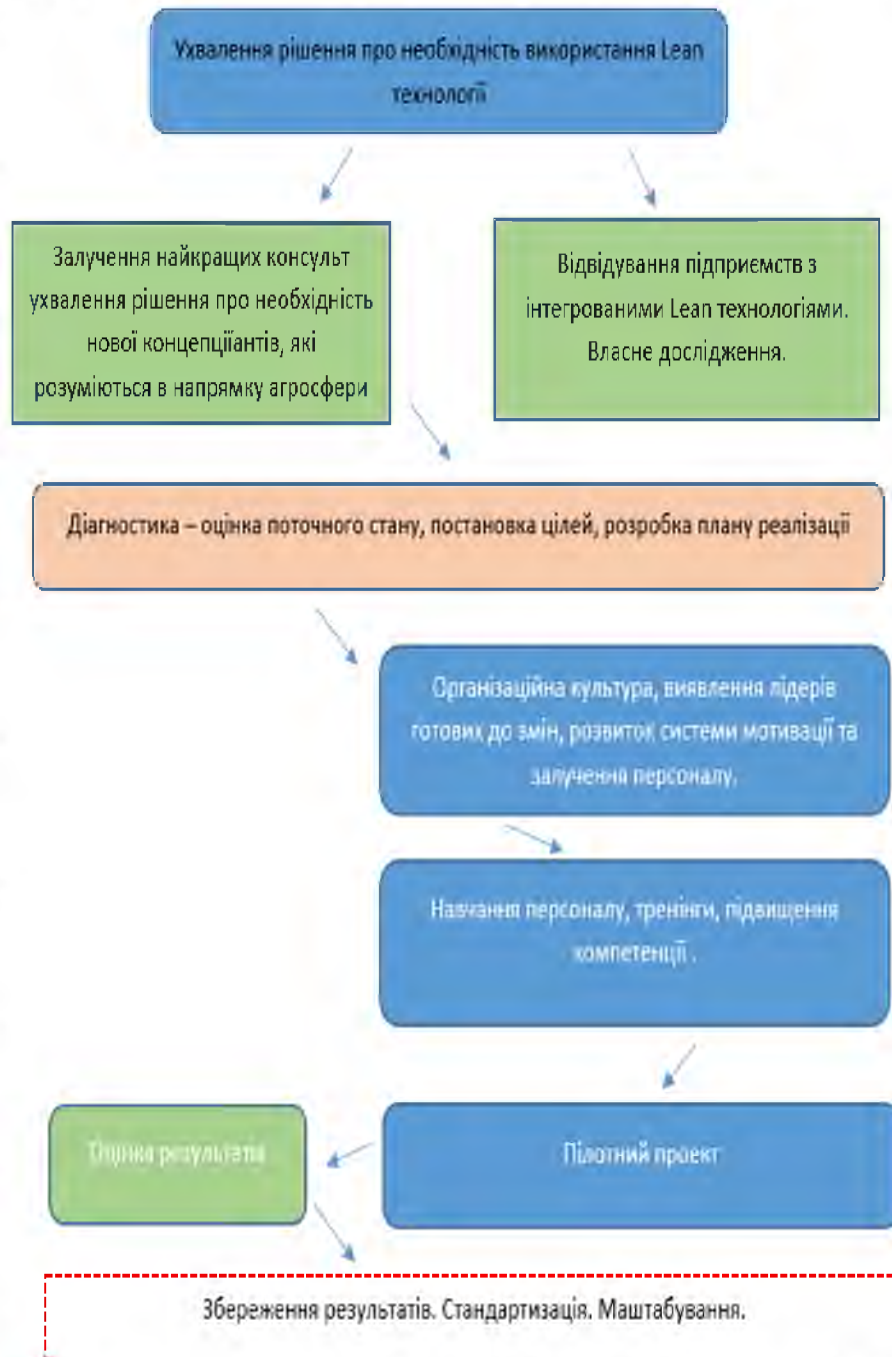

Рис 3.4. Бізнес-алгоритм запровадження оцідливого виробництва, у діяльність агропромислового підприємства.

Джерело: [14].

Участь керівництва, всі мають бути залучені до процесу вдосконалення; більше того, саме саме менеджери мають бути лідерами та служити прикладом для інших працівників. Для інших працівників. Дотримуючись вищезазначених рекомендацій, агропромислове підприємство агропромислове підприємство зможе вирішити проблеми що виникають при впровадженні та реалізації концепції бережливого виробництва.

Основні кроки які мають бути зроблені керівництвом агропромислового підприємства для успішного впровадження та застосування інструментів бережливого виробництва. На рис. 3.4. представлений пропонований алгоритм впровадження та застосування інструментів ошадливого виробництва концепції.

Розглянемо етапи інструментів ошадливого виробництва впровадження та застосування. Рис 3.5

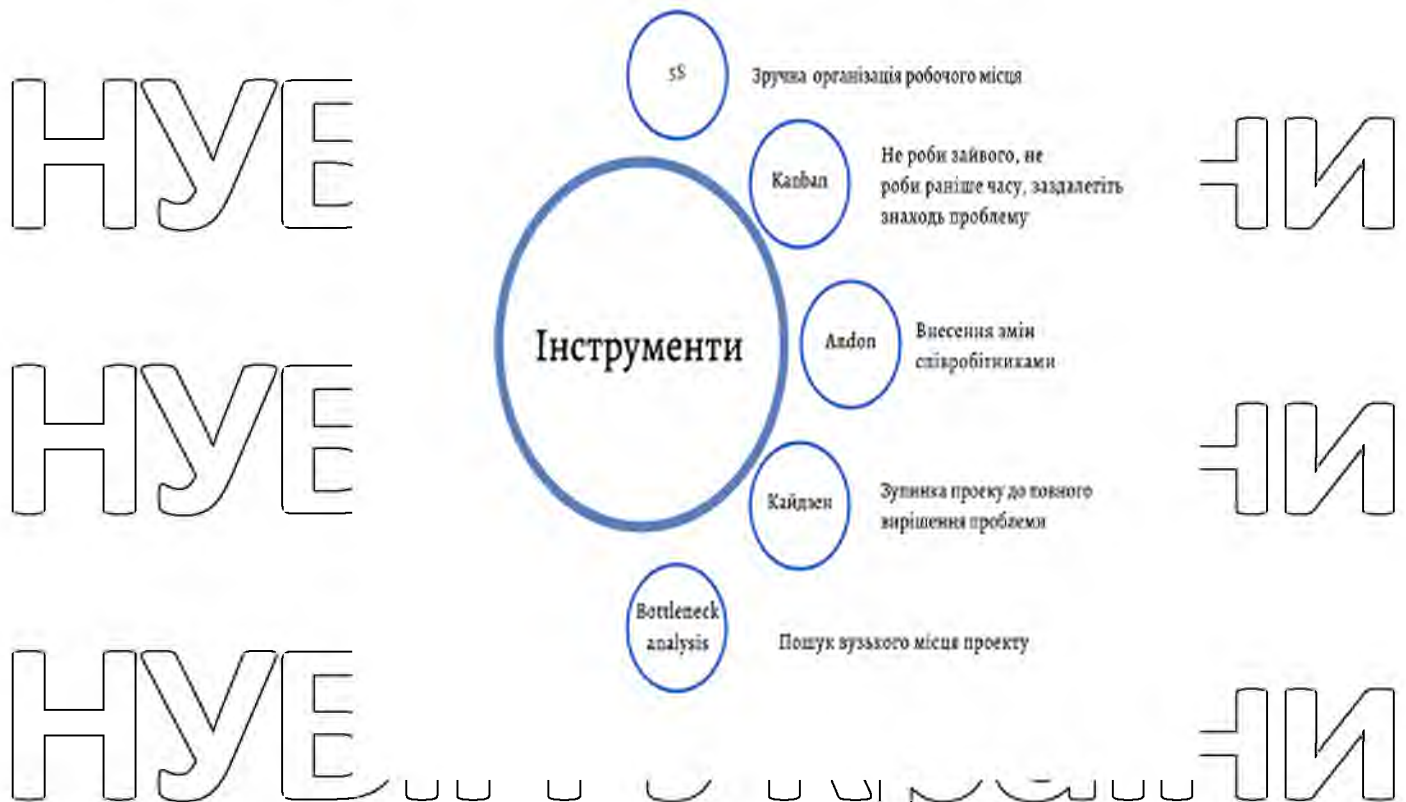

Рис. 3.5. Інструменти Lean технології.

Джерело: [13].

Перший етап має на увазі ухвалення рішення про необхідність впровадження нової виробничої системи на агропромисловому підприємстві. Найчастіше керівництво підприємства приходять до такого рішення, перебуваючи у складній ситуації (криза, необхідність збільшення обсягів виробництва). Ухвалення рішення про те, як впроваджуватимуться інструменти ощадливого виробництва впровадження, власними силами компанії чи за допомогою консультантів. Як правило, вони швидше та ефективніше впроваджуються за допомогою експертів [49]. Однак у випадку жорстких бюджетних обмежень, керівництво агропромислового підприємства може вивчити успішний досвід та кращі практики інших компаній, де концепція ощадливого виробництва широко застосовується.

Діагностика: цей етап включає оцінку поточного стану організації та постановку цілей. Керівництво агропромислового підприємства визначає цілі, які мають бути досягнуті; розробляється стратегічний план реалізації розробляється план реалізації [50].

Організаційна культура: цей етап включає оцінку робочої атмосфери агропромислового підприємства. Нова організаційна культура має відбивати принципи ощадливого виробництва концепції.

Навчання: впровадження концепції починається з навчання керівників та персоналу методам та принципам ощадливого виробництва. Проте концепцію слід розуміти не просто набір інструментів, а саму суть. Кожен співробітник має чітко розуміти те, що вони роблять і для чого виконують свої функції. В іншому випадку вони не зможуть продемонструвати високі результати, та процес впровадження ощадливого управління буде неефективним.

Пілотний проєкт: на цьому етапі для впровадження ощадливого виробництва створюється ділянка виробництва та випробувати відповідні зміни вибирається.

Найчастіше це такі інструменти та системи управління системи, такі як 5S, TPM, SMED, Kaizen, скорочення запасів та ін. впроваджуються наперед. Концепція

ощадливого виробництва не може бути впроваджена у всі сфери діяльності підприємства за один раз, оскільки це не дасть результатів. Одночасно з пілотним проектом, скорочуються запаси та обсяг WIP, виявлення та усунення джерел втрат.

Оцінка результатів: на цьому етапі здійснюються коригувальні дії вживаються коригувальні дії, усуваються причини проблем бережливого управління усуваються причини проблем впровадження бережливого управління, та вносяться корективи до плану застосування ощадливого виробництва. Ці дії спрямовані на прискорення процесу впровадження у діяльності всім підрозділів агропромислового підприємства.

Обмін досвідом: набутий досвід повинен бути поширюватись на інших ділянках агропромислового підприємства.

Збереження досягнутих результатів: зміни важко впровадити, однак, підтримання результатів ці зміни та продовжувати вдосконалювати діяльність усіх підрозділів агропромислового підприємства є ще більше серйозний виклик. Стандартизація, закріплення досягнутих результатів: Кожен процес повинен бути стандартизований для того, щоб зберегти досягнуті результати та забезпечення безпеки робочих процесів.

Розробка концепції бережливого управління: розповсюдження досвіду межі агропромислового підприємства. Вдосконалення ланцюжка "постачальник - агропромислове підприємство - споживач". Надання допомоги іншим підприємствам у впровадженні та застосування інструментів бережливого виробництва. Ефективність роботи агропромислового підприємства залежить не тільки від внутрішніх, а й від зовнішніх чинників. Поширення досвіду в діяльності субконтрактних підприємств дасть позитивні результати. Так, постачальники можуть впровадити систему "точно вчасно" (JIT) скорочення складських запасів.

Кайдзен: керівництво агропромислового підприємства не повинно нехтувати його постійним удосконаленням. Цілі агропромислового підприємства мають бути періодично переглядати, щоб визначити напрями розвитку в галузі управління та

ощадливого виробництва. Ощадливий концепції виробництва передбачає постійне вдосконалення всього менеджменту агропромислового підприємства. Це не одноразовий проєкт, а новий стиль управління. Описані етапи є універсальними для будь-якого агропромислового підприємства регіону. Тим не менш, підходи ощадливого виробництва мають бути скориговані з урахуванням цілей окремого агропромислового підприємства та галузі, в якій воно функціонує. Відповідно, основне завдання керівництва агропромислового підприємства при впровадженні та реалізації концепції ощадливого виробництва є робота із персоналом.

У зв'язку з цим керівники агропромислового підприємства мають виконувати такі функції:

- надати співробітникам доступ до всієї необхідної інформації щодо цілей агропромислового підприємства, результатів реалізації нової стратегії та планів на майбутнє;
- бути лідерами, брати участь у перетвореннях, вирішувати проблеми на місцях, бути в курсі перетвореннях;
- виявляйте та заохочуйте статусних лідерів, винагороджуйте їх винагороджувати їх за зусилля щодо впровадження концепції ощадливого виробництва;
- залучати статусних лідерів до процесу інтеграції інструментів цієї концепції;
- особисто брати участь у кількох проєктах (як мінімум), щоб у співробітників були приклади для наслідування;
- допомагати співробітникам саморозвиватися та удосконалюватися в управлінні агропромисловим підприємством;
- мотивувати персонал через конкурси, ділових ігор, зборів, корпоративних заходів;

регулярно оцінювати рівень залучення персоналу та проводити заходи щодо залучення;
 - розглядати проблеми як можливість для зростання та скасувати покарання помилки [50].

При впровадженні концепції ошадливого виробництва діяльність регіонального агропромислового підприємства має бути послідовність кроків та дій. Наприклад, якщо керівництво агропромислового підприємства ще не вирішило проблему мотивації та виконало початкові дії щодо впровадження концепції ошадливого виробництва, то результати від подальших кроків будуть мінімальними чи не будуть взагалі. Саме тому, застосовуючи концепцію ошадливого виробництва, управління агропромисловим підприємством має пройти через усі описані етапи.

Слід зазначити, що концепція ошадливого виробництва має бути впроваджена на всіх рівнях управління та у всіх підрозділах агропромислового підприємства. Будь-який співробітник підрозділу може вносити пропозиції щодо вдосконалення виробничих процесів, які у свою чергу мають бути об'єктивно та своєчасно розглянуті та негайно впроваджені у повсякденну діяльність у разі прийняття позитивного рішення.

Також дуже важливо враховувати той факт, що на сучасному етапі розвитку виробництва в агропромислових підприємствах, зміни процесів, внесені в одному підрозділі компанії, призводять до необхідності перебудувати процеси у всій компанії, навіть якщо вигода від цього не очевидна.

Впровадження та реалізація впровадження та реалізація таких процедур та змін створює додаткові відповідальність для менеджерів агропромислових підприємств і може зустріти опір принаймні на початкових етапах впровадження. Крім того, повноцінне функціонування такої системи потребує налагодженої взаємодії між агропромисловим підприємством та його контрагентами - підрядниками, постачальниками та покупцями. Ошадливе виробниче підприємство

вимагає своєчасних та мінімально можливих поставок. Очевидно, що такі вимоги можуть бути виконані лише великі замовники, здатні нав'язувати умови своїм постачальникам [49]. Слід враховувати, що якщо постачальник є монополіст або вибір постачальників обмежений, то з ним важко співпрацювати навіть великим замовникам. Це може призвести до проблем з ефективністю, безперебійною роботою та якістю постачання.

Крім іншого, необхідно чітко синхронізувати дані про наявні запаси, виробничі плани та плани закупівель агропромислового підприємства та його контрагентів. Результати проведеного дослідження дозволяють зробити такі висновки: керівництво агропромислових підприємств має зосередитися на проблемах, які нерозривно пов'язані і асоціюються з необхідністю зміни корпоративної культури, таких як відсутність розуміння концепції, байдужість персоналу та керівництва, відсутність запланованої об'єктивної мотивації.

Визначився важливий управлінський аспект - це співвідношення між кількістю співробітників та підлеглих у групах істотно впливає на те, наскільки довго і сильно персонал підприємства чинитиме опір змінам. Етапи застосування бережливого виробництва технології у діяльність агропромислового підприємства були визначені та запропоновані у вигляді бізнес алгоритму.

3.2. Цифровізація сільського господарства як елемент забезпечення продовольчої безпеки

Особливості сучасних тенденцій у тому, що будь-які процеси сьогодні можуть бути покращені за допомогою цифровізації. Цифрові технології дозволили людям перекласти значну частину "інформаційної роботи" у цифрову форму. З розвитком "інтернету речей", завдяки цифровим датчиків, оцифрування та підключення поширилися на раніше аналогові завдання, процеси та операції, як, виробничі та машинні.

Більше того, хмарні обчислення забезпечують практично необмежену обчислювальну потужність за дуже низькою ціною, що дозволяє нам розглядати продовольчу безпеку як завдання з конкретними параметрами, прозорістю процесів та можливості миттєвого та ефективного аналізу в державному масштабі. Останні дані вказують на те, що цифрова трансформація зачіпає сільське господарство та агробізнес як частину "точного" землеробства, але є й інші галузі, які втрачають свої економічні позиції.

В рамках сучасного протистояння "цифровізація" є ефективним інструментом і можливість для глобальної трансформації позитивних тенденцій для розвитку окремих територій та країни загалом. Агропромисловий комплекс бере участь у забезпеченні продовольчої безпеки країни більше, ніж будь-яка інша галузь. Однак залишається значна кількість проблем, які перешкоджають вирішенню поставлених завдань. Перша проблема, полягає у неточності аналітики та низька швидкість аналізу у процесах створення схем модифікації. Цифрові технології здатні вирішити цю проблему завдяки своїм основним властивостям [50].

По-перше, цифрові технології дозволяють передавати сигнали точно, без помилок, на відміну аналогових. Інформаційне поле виглядає однаковим для громадян та аналітиків у різних регіонах.

По-друге, цифрові сигнали можна відтворювати безкінечно без втрати якості - наприклад, відображати одну і ту ж сторінку для мільйону користувачів.

По-третє, створивши мережну інфраструктуру, ви можете передавати сторінку все більшій кількості клієнтів із нульовими (або мінімальними) граничними витратами. Оцифрована робота, виконана з нульовими граничними витратами негайно скасовує та замінює аналогову, виконану з високими граничними витратами (тому з появою електронної пошти та соціальних мереж, звичайна пошта поступово стає рудиментарним способом комунікації).

Завдяки цим трьом властивостям цифрові технології дозволяють людям легше збільшувати масштаби виробництва, комбінувати поєднувати нові та старі

бізнес-процеси, наново вибудувувати взаємодію галузей та професійних спільнот з метою пошуку нових перспективні галузі. Друга проблема, диспаритет цін між сільськогосподарсьєю та промисловою продукцією. Це створює значні перешкоди для сільськогосподарської галузі та її розвитку. Більш активне використання цифровізації забезпечить передачу даних на великі відстані, дозволяючи планувати профілактичні ремонти. Такі дані, у свою чергу, надходять до підрозділів українських компаній, які займаються технічним обслуговуванням, або до незалежних постачальників запчастин.

Швидкість вирішення проблемних питань та управління багатьма процесами значно зростає, та комфорт запанує в агропромисловому секторі, який сьогодні працює в багатьох регіонах "по-старому". Сучасні вимоги пред'являтимуться до нових організаційних структур. Що важливо для нових організаційних структур, зображено на Рис 3.6.

Рис. 3.6. Нові організаційна структура

Джерело: розроблено автором

Ці фундаментальні властивості в контексті розповсюдження цифрових технологій по всьому світу відображаються у вимогах до нових підприємств, запускаючи процес трансформації сільськогосподарського сектора, зрештою працюючим на виконання показників продовольчої безпеки.

Такий контроль з боку держави за цінами на продукцію рослинництва та тваринництва продукції слабо корелює з різким зростанням вартості машин та обладнання, запасних частин, паливно-мастильних матеріалів, добрив та пестицидів, а також банківських кредитів [44].

За даними статистичних джерел, індекси цін сільськогосподарських виробників сільськогосподарської продукції у січні-лютому 2017 року порівняно порівняно з аналогічним періодом 2016 року склали 106,5% на сире молоко та 111,0% на зернові та зернобобові культури. За той самий період вартість виробництва машин та обладнання, включаючи сільськогосподарські, збільшились на 17,3% [45]. Поряд з зростаючим диспаритетом цін виробників, спостерігається значний дисбаланс у розподілі споживчої вартості продуктів харчування продуктів між виробником, переробником та продавцем.

Це явище особливо помітне у виробництві та реалізації молока та молочних продуктів, наприклад: з лютого 2015 року до лютого 2016 року ціни виробників сирого молока зросли в середньому на 6,5%, тоді як за той же період споживчі ціни на цей товар зросли на 16,5%.

Процеси урбанізації, переведення сільськогосподарських земель під інші потреби, брак кваліфікованих кадрів, фізичний та моральний знос більшості виробничих фондів – ось неповний перелік проблем, з якими зіткнулися сільськогосподарські виробники за останні два десятиліття. Як пояснювалося раніше, у ситуації, що склалася, вкрай важливо розробити такі заходи, які б усунули диспаритет цін, сприяли б імпортозаміщенню, розвитку сільського господарства та виробництва вітчизняної продукції, забезпечити надійне фінансування та кредитування фермерів [39]. Цифрові технології, виступають як фактична зброя для

створення ефективної продовольчої безпеки. Сільськогосподарські підприємства гостро потребують державної підтримки не тільки у вигляді субсидій, а й у вигляді інвестицій у цифрові виробничі потужності: високотехнологічні машини та обладнання, тваринницькі комплекси, сховища, тепличні комбінати з технологією "Розумний комплекс" тощо.

Бізнес модель визначається двома речами: тим, як організація створює те, що потрібно споживачам (ринкова пропозиція), та як вона отримує прибуток (тобто як вона заробляє гроші). Обидва компоненти змінюються в результаті цифрової трансформації, але для цього необхідні інвестиційні потоки в аграрний сектор.

Агрехолдинги вже почали інтегрувати новітні світові технології. Вже зараз можна зустріти такі системи:

- диференційоване внесення добрив, рис.3.7. та рис.3.8.

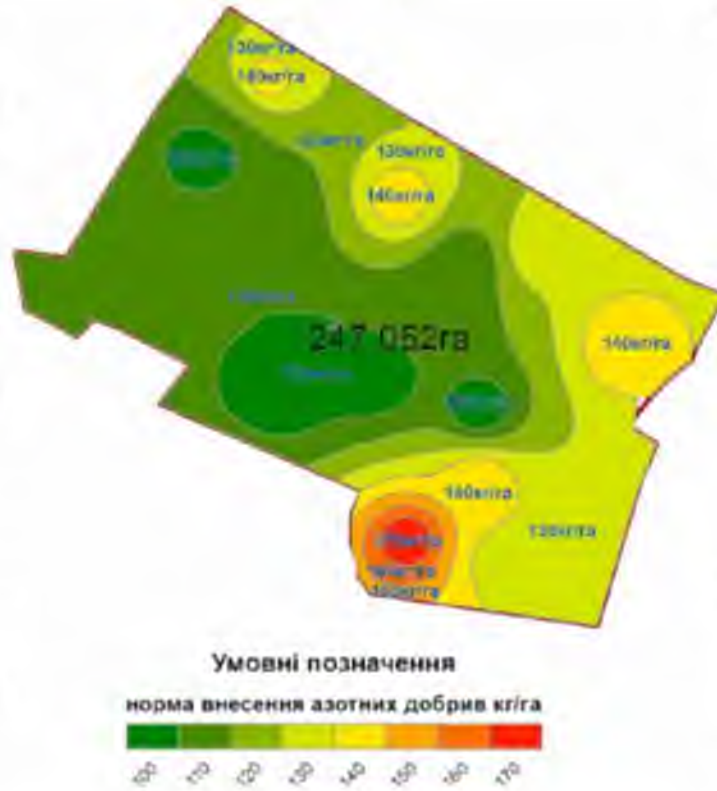
Рис.3.7. Процес диференційованого обприскування

Джерело: [12].

НУБ

НУБ

НУБ

НИ

НИ

НИ

Рис.3.8. Карта диференційованого внесення азотних добрив

Джерело: [13].

використання дронів для аналізу стану поля, рис.3.9;

Рис.3.9. Процес аналізу стану посівів за допомогою дронів

Джерело: [30].

НУБІП України

НУБ

НУБ

НУБІП України

диференційований посів та контроль якості. рис.3.10; рис.3.11;

Рис.3.10. Карта диференційованого посіву

Джерело: [26]

Рис.3.11. Процес диференційованого посіву

Джерело: [25]

система автопілот, рис.3.12;

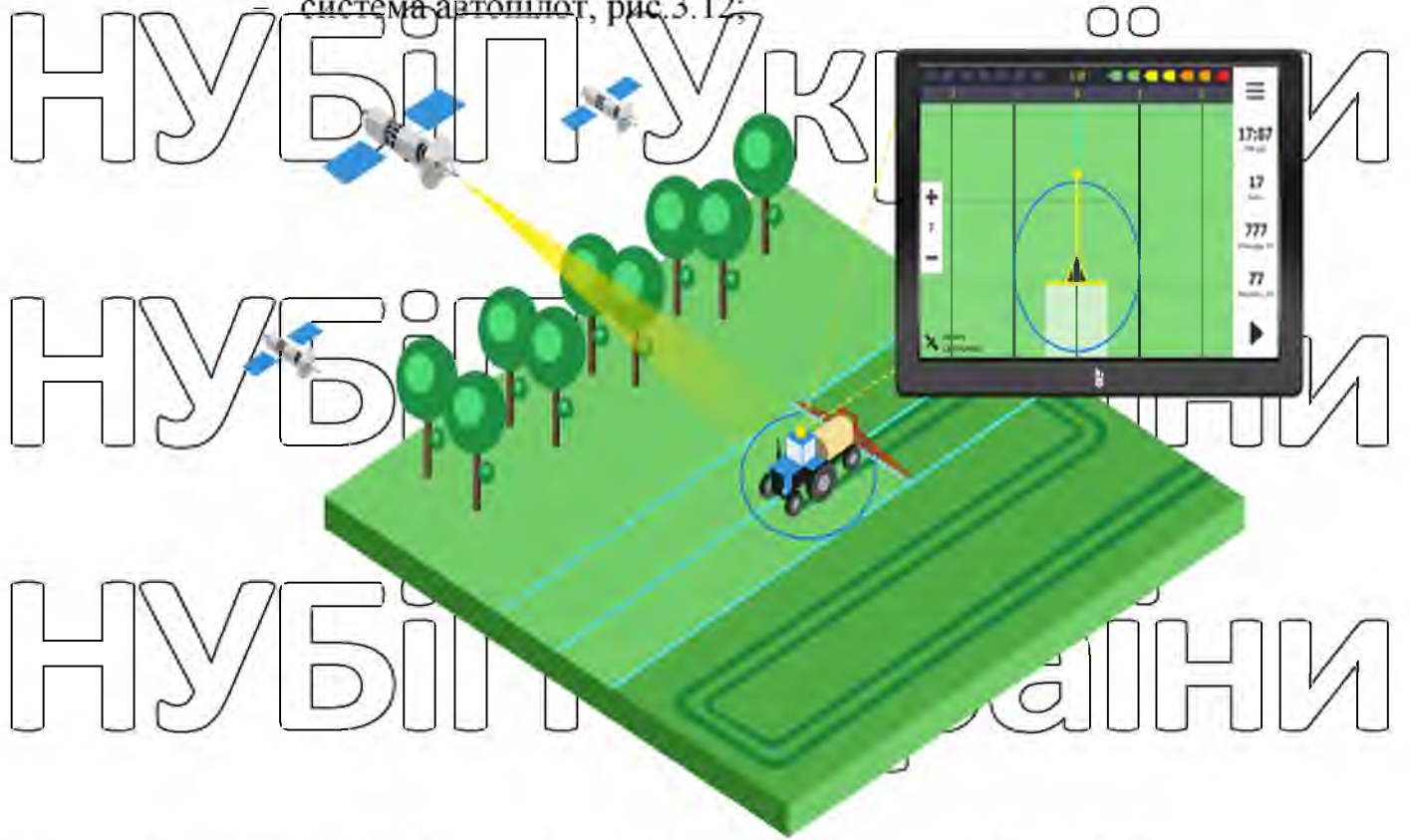

Рис.3.12. Система автопілоту

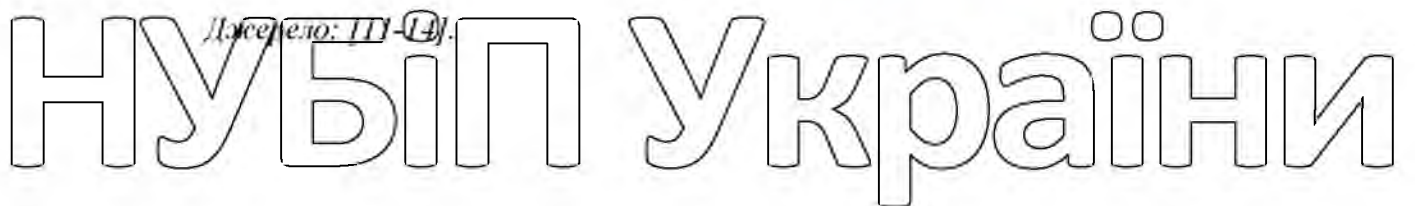
Джерело: [14].

аналіз ґрунту, рис.3.13

Рис.3.13. Карта аналізу ґрунту

Джерело: [14].

датчини рівня палива, рис.3.14.

Рис.3.14. Датчики палива

Джерело: [24-26].

- GPS трекер, рис.3.15.

Рис.3.15. GPS трекер

Джерело: [30-31].

В той же час власні резерви дрібних сільськогосподарських підприємств для потенційного зростання практично знаходяться на межі та не мають можливості для інтеграції даних систем. Необхідна допомога у цифровізації процесів та забезпечення кваліфікованими кадрами.

Участь держави у вирішенні завдань продовольчої безпеки є сьогодні неминуче. Спираючись на цифровізацію процесів у цьому секторі, стимулювання інвестиційних потоків у цьому напрямі, Україна в найближчому майбутньому забезпечить себе вітчизняним високоякісним продовольством у необхідному обсязі,

а також доповнить базу для експорту. З урахуванням вимог до якості, швидкості доставки та інших питань, що контролюються цифровими технологіями. В даний час здатність утримувати найвищий рівень цифрового зв'язку є ключем до конкурентоспроможності у більшості секторів економіки. Цифрова трансформація не має нічого спільного із звичайним вибуховим сценарієм. Суть не в заміні старого на нове, а можливості взаємодії і перегрупування. Всі операції та кожна взаємодія представлені в цифровій формі, дані генеруються та аналізуються по-новому.

Встановлюється зв'язок між раніше розрізненими об'єктами, людьми та видами діяльності, що дозволяє підвищити ефективність процесів та досягти перетворення інформації для оптимізації процесів.

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України

ВИСНОВКИ

НУБІП України

Інституційна база для розвитку аграрного сектору була закладена у важкому стані період для економіки України. Не були запуснені належні ринкові механізми. Риси адміністративної економіки залишалися незмінними досить тривалий час. Економічні реформи не стали свідченням економічного зростання та якісної трансформації у сільському господарстві. Все це викликало ряд суперечливих висновків на ефективність трансформаційних змін в аграрному секторі.

За період ринкових реформ в Україні змінилася структура земельного фонду. Значно зросли площі ріллі та розміри земель приватного користування. В результаті цих змін не було досягнуто ефективності використання земель сільськогосподарського призначення. Також відсутність інституційної підтримки сповільнювала процес впровадження та дотримання науково обґрунтованих стандартів менеджменту. Земельні відносини в даний час відбуваються на користь агрохолдингів.

Для того щоб формувати належні сільськогосподарські угіддя ринку необхідно мати відповідну інфраструктуру та інституційну підтримку, яка на цьому етапі ще не була повністю сформована. Мораторій на процес продажу земель сільськогосподарського призначення перешкоджає повному використанню фінансових інструментів до залучення інвестицій через кредитний механізм. У період аграрних реформ Україна не відновила рівень виробництва сільськогосподарської продукції, яка була досягнута на початку 90-х років. Тільки на початку - У 2000-х років була помічена тенденція до зростання валової продукції. В основному ці зміни були досягнуті поширенням зернових і технічних культур (особливо олійних) в структурі посівних площ.

НУБІП України

В результаті реформ в аграрному секторі модель з акцентом на сировину сформувалася природа, яка не відповідала внутрішнім потребам населення у якісному та безпечному харчуванні. Також напрямок на сировину є малоперспективний в контексті світових тенденцій розвитку сільського господарства. Зовнішня торгівля агропродовольчою продукцією в період інституційних змін мала тенденцію збільшувати. Досягнуто високого рівня відкритості національної економіки України отримала членство в СОТ, збільшилася кількість країн-імпортерів.

За деякими видами Україна займає лідируючі позиції на світовому та європейському ринках сільськогосподарської продукції. Проте результатів експортно-імпоротної діяльності в аграрному секторі не було. Найважливіший елемент - формування стратегічної моделі економічного розвитку. Основна причина полягає в переважанні експорту продукції рослинного і тваринного походження та імпорту продукції переробних галузей, тобто готової харчової продукції. Недостатній розвиток наукоємних галузей, повільне впровадження інноваційних і інвестиційних технологій у виробництві сільськогосподарської продукції та готової їжі не може забезпечити сприятливий інвестиційний клімат в Україні.

Експортний потенціал агросектору реалізований не повністю. Ефективна політика стимулювання та підтримки експорту була не впровадженою. Конкурентні переваги забезпечуються в основному низькою вартістю агропродовольчих товарів, які втрачаються через погану державну підтримку. Протягом 1990-2015 рр. роль сільського господарства у забезпеченні розвитку села зазнала радикальних змін. Галузь залишається стратегічною для сільської економіки, але вона не здатна повністю задовольнити соціально-економічні потреби сільського суспільства.

Низька диверсифікація сільської економіки та обмежені джерела несільськогосподарської зайнятості перемістила зайнятість у сільській місцевості на рівень індивідуальних селянських господарств. Граєвладштування в

індивідуальні фермерські господарства були неформальними і мали обмежені перспективи розвитку, не забезпечувала соціального захисту, але стримувала ситуацію в сільській місцевості від «соціальних наслідків». У нових економічних умовах відбуваються радикальні зміни щодо загальної системи життєзабезпечення в сільській місцевості.

По-перше, в результаті реформ звужено коло соціально орієнтованих учасників розвитку села – фермерські премії були звільнені від утримання та розвитку соціальної інфраструктури.

По-друге, обмежені фінансові ресурси місцевих бюджетів не дозволяли забезпечити утримання об'єктів інфраструктури на належному рівні та фінансування з державного бюджету традиційно була бідною.

По-третє, сільське населення не обізнано про необхідність участі в діяльності об'єктів інфраструктури на основі самоорганізації та співфінансування. Наслідком цього став катастрофічний розрив в умовах життя сільського та міського населення.

Це викликає відтік молоді в міста, спотворення вікової та статевий структури сільського населення, поступове скорочення у загальній чисельності сільського населення, та пониження сільського способу життя. Перспективи розвитку аграрного сектору в Україні закладаються в реструктуризація існуючої інституційної матриці.

Удосконалення інституційного управління і розвиток агробізнесу має базуватися на впровадженні європейського досвіду, зокрема у напрямку гармонізації національних цілей агрополітики з основними правилами САР ЄС, лібералізації торгівлі шляхом ліквідації встановлення тарифу та розширення заходів нетарифного контролю, наближення законодавчих стандартів та посилення ролі неформальних інститутів у бізнес-процесах, пропагування соціальної відповідальності тощо.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

НУБІП України

1. AGGEEK [Електронний ресурс]. URL : <https://aggeek.net/ru-blog/8-agro-innovatsij-2019-roku> (дата звернення: 20.07.2021).

2. Agritech.unit.city [Електронний ресурс]. URL : <http://agritech.unit.city/guide/ua/> (дата звернення: 20.07.2021).

3. Agrobota [Електронний ресурс]. URL : <https://agrorobota.com.ua/news/problemu-rinku-praci-akih-kadrov-potrebue-elevatorna-galuz-1269> (дата звернення: 20.07.2021).

4. Agroportal [Електронний ресурс]. URL : <https://agroportal.ua/ua/news/zhivotnovodstvo/nazvany-usloviya-pri-kotorykh-problemu-kadrov-v-svinovodstve-mozhno-reshit/> (дата звернення: 20.07.2021).

5. Akao Y. New Product Development and Quality Assurance - Quality Deployment System. *Standardization and Quality Control*. 1972. 25(4). P. 7-14.

6. Balanovska T., Gogulya O., Wyrzykowska B. The role of entrepreneur's competencies in the development of rural areas. *Economic Sciences for Agribusiness and Rural Economy*. 2018. № 1. P. 35-61. URL: http://sj.wne.sggw.pl/pdf/ESARE_2018_n1.pdf (дата звернення: 19.02.2021).

7. Dircom. El estado de la comunicación en España 2018. Madrid: Dircom, 2018. URL : <https://envios.dircom.org/docs/ECE-2018.pdf> (дата звернення: 30.12.2020).

8. European Communication Monitor. *Ethical challenges, gender issues, cyber security, and competence gaps in strategic communication*. EU, 2020. URL: <https://www.communicationmonitor.eu/2020/05/29/esm-european-communication-monitor-2020/> (дата звернення: 30.12.2020).

НУБІП України

9. Institute for Public Relations. The top 14 public relations insights of 2019. Gamesville, 2020. URL: <https://instituteforpr.org/the-top-14-public-relations-insights-of-2019/> (дата звернення: 30.12.2020).

10. Kovalenko V., Kovalenko N., Zasada M., Hutsol T. Economic efficiency of production of herbal granules. *Turystyka i rozwoj regionalny*. 2020. 14. P. 127–137.

11. Lean [Електронний ресурс]. URL : <https://finswin.com/projects/metody/lean-tekhnologii.html> (дата звернення: 20.07.2021).

12. Lean в агро [Електронний ресурс]. URL : <https://sovman.ru/article/5508/> (дата звернення: 20.07.2021).

13. LEAN інновації [Електронний ресурс]. URL : <https://www.src-master.ru/article25952.html> (дата звернення: 20.07.2021).

14. Lean інститут [Електронний ресурс]. URL : <https://lean.org.ua/> (дата звернення: 20.07.2021).

15. Lutsiak V., Lavrov R., Furman I., Smiutiukh A., Mazur H., Zahorodnia N. Economic Aspects and Prospects for the Development of the Market of Vegetable Oils in a Context of Formation of its Value Chain. *Montenegrin Journal of Economics*, 2020. 16(1). P. 155–168. DOI: 10.14254/1800-5845/2020.16-1.10.

16. Porter M. The Competitive Advantage of Nations. New York : The Free Press, 1990. 896 p.

17. Pryshliak N., Lutsiak V., Yokarchuk D., Semchuk I. The empirical research of the potential, awareness, and current state of agricultural waste use to ensure energy autonomy of agricultural enterprises of Ukraine. *Journal of Environmental Management and Tourism*, 2020. 11(7). P. 1634–1638. Doi: [https://doi.org/10.14505/jemt.v11.7\(47\).04](https://doi.org/10.14505/jemt.v11.7(47).04).

18. Superagronom [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://superagronom.com/news/12171-agrariyam-nagadali-pro-degradatsiyu-gruntiv-ta-rozprovili-yak-pokraschiti-situatsiyu> (дата звернення: 20.07.2021).

19. Superagronom [Електронний ресурс]. Режим доступу: <https://superagronom.com/blog/856-azotni-dobryva-za-defitsitu-vologiy-yak-optimizuvati-vnesennya> (дата звернення: 20.07.2021).

20. The Trends of Cereal Crops Market Development in Ukraine and The EU Countries / Yermakov O., Buriak R., Kuzmenko S., Nikolaievskaya V., Heraimovych V. *Proceedings of the 33rd International Business Information Management Association Conference (IBIMA). Education Excellence and Innovation Management through Vision 2020*. P. 7492–7503.

21. Аграрне законодавство [Електронний ресурс]. URL : <https://apd-ukraine.de.ua/pro-projekt/publikatsiji/agrarne-zakonodavstvo-v-ukraini> (дата звернення: 20.07.2021).

22. Аграрні закони [Електронний ресурс]. URL : <http://mego.info/%D0%BC%D0%B0%D1%82%D0%B5%D1%80%D1%96%D0%B0%D0%BB/3-%D0%B0%D0%B3%D1%80%D0%B0%D1%80%D0%BD%D1%96-%D0%B7%D0%B0%D0%BA%D0%BE%D0%BD%D0%B8-%D1%83%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8> (дата звернення: 20.07.2021).

23. Агро в ІТ [Електронний ресурс]. URL : <https://agravery.com/uk/posts/show/it-innovacii-v-agro-visim-klucovih-napramkiv-pro-aki-varto-diznati> (дата звернення: 20.07.2021).

24. Агро інновації [Електронний ресурс]. URL : <https://aggeek.net/ru-blog/8-agro-innovatsij-2019-roku> (дата звернення: 20.07.2021).

25. Агро інновації [Електронний ресурс]. URL : <https://aggeek.net/ru-blog/8-agro-innovatsij-2019-roku> (дата звернення: 20.07.2021).

26. Агро інновації [Електронний ресурс]. URL : <https://hgozt.org/itnagro> (дата звернення: 20.07.2021).

27. Агроєкологія [Електронний ресурс]. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%>

ВА%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F (дата звернення: 20.07.2021).

28. Агроєкологія в Україні [Електронний ресурс]. URL :

<https://vue.gov.ua/%D0%90%D0%B3%D1%80%D0%BE%D0%B5%D0%BA%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B3%D1%96%D1%8F> (дата звернення: 20.07.2021).

29. Бізнес форум [Електронний ресурс]. URL :

<https://vn.20minut.ua/Groshi/problema-kadriv---tema-tretogo-vinnitskogo-biznes-forumu-10719818.html> (дата звернення: 20.07.2021).

30. Виклики агро [Електронний ресурс]. URL :

<https://agrotimes.ua/opinion/u-kadrovoyi-problemy-v-svynarstvi-ve-pishennyu/> (дата звернення: 20.07.2021)

31. Виклики в агро [Електронний ресурс]. URL :

<https://www.lnz.com.ua/news/moze-nu-jogo-te-it-comu-ukrainske-agro-is-the-new-black> (дата звернення: 20.07.2021).

32. Власова В.М. Методи оцінки ефективності інвестицій. Центр дистанційного образования Елітаріум. URL:

http://www.elitarium.ru/2007/11/02/metody_ocenki_effektivnosti (дата звернення: 10.02.2021).

33. Впроваджуємо інновації [Електронний ресурс]. URL :

<https://agrotimes.ua/opinion/vprovadzhuyemo-innovacziyu/> (дата звернення: 20.07.2021).

34. Дефіцит кадрів [Електронний ресурс]. URL :

<https://fillin.ua/stati/defitsit-kadrov/> (дата звернення: 20.07.2021).

35. Екологія в агросекторі [Електронний ресурс]. URL :

https://agro.24tv.ua/ekologiya_v_agrosektori_tag7654/ (дата звернення: 20.07.2021).

36. Загальні положення аграрного права [Електронний ресурс]. URL :

https://pidru4niki.com/1417012057445/pravo/istoriya_viniknennya_rozvitok_agrarnogo_zakonodavstva_ukrayini (дата звернення: 20.07.2021).

37. Законодавча аграрна база [Електронний ресурс]. URL : http://www.rusnauka.com/10_NPE_2010/Pravo/62638.doc.htm (дата звернення: 20.07.2021).

38. Збарський В. К., Остапчук А. Д., Збарська А. В. Започаткування власної справи на засадах підприємництва: навчальний посібник. К. : НУБіП України, 2019. 680с.

39. Знаходимо кадрів [Електронний ресурс]. URL : <http://agro-business.com.ua/agro/podiia/item/12571-kadrovui-holod-i-liudskiy-faktor.html> (дата звернення: 20.07.2021).

40. Інноваційна техніка [Електронний ресурс]. URL : <http://agro-business.com.ua/agro/ekonomichnyi-hektar/item/21782-innovatsiina-ahrotekhnika-ta-teknologii.html> (дата звернення: 20.07.2021).

41. Кадри для аграрія [Електронний ресурс]. URL : <http://agroinnovation.in.ua/uastatti1.html> (дата звернення: 20.07.2021).

42. Кадри для аграрія [Електронний ресурс]. URL : <http://agroinnovation.in.ua/uastatti1.html> (дата звернення: 20.07.2021).

43. Луцяк В. В. Забезпечення конкурентоспроможності малих виробничих підприємств засобами стратегічного управління. Київ : НУХТ, 2014. 292 с.

44. Луцяк В. В., Колесник Т. В. Дослідження сучасних проблем формування маркетингових каналів розподілу продукції малих та середніх фермерських господарств. *Теорія, методологія і практика господарсько-фінансової діяльності підприємств*. 2019. С. 187–195.

45. Луцяк В. В., Красняк О. П., Кондратова М. В. Маркетингова діяльність підприємства. ВНАУ Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 354 с.

46. Луцяк В. В., Мазур К. В., Мостенська Т. Г. Бізнес-планування комплексу просування продукції підприємства в Інтернет. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. №6. С. 56–64.

47. Луцзяк В. В., Мазур К. В., Мостенська Т. Г. Дослідження маркетингу закладу вищої освіти. *Економіка. Фінанси. Менеджмент: актуальні питання науки і практики*. 2019. №9. С. 50–60.

48. Луцзяк В. В., Польова О. Л., Ставська Ю. В., Мостенська Т. Г. *Управління бізнес-процесами в ГРС*. ВНАУ – Вінниця : ТОВ «ТВОРИ», 2019. 331 с.

49. Луцзяк В. В., Пришляк Н. В., Токарчук Д. М., Семчук І. А. Дослідження потенціалу сільськогосподарських підприємств вінницької області щодо виробництва та використання біопалива. *Ефективна економіка*. 2019. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7308> (дата звернення: 19.02.2021).

50. Луцзяк В. В., Пронько Л. М., Мазур К. В., Колесник Т. В. Маркетинговий потенціал інновацій у олійно-жировому підкомплексі: стан ринку, створення вартості, конкурентоспроможність. Вінниця : ВНАУ, 2020. 220 с. URL: <http://socrates.vsau.org/repository/getfile.php/25315.pdf> (дата звернення: 19.02.2021).

51. Луцзяк В. В., Чорна Л. О., Пронько А. О. Застосування сучасних методів дослідження в маркетинговій діяльності підприємства для визначення ринкових перспектив. *Ефективна економіка*. 2020. № 1. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=7621> (дата звернення: 19.02.2021).

52. Мостенська Т. Л., Костюк О. Д. Роль керівників в антикризовому управлінні. *Український журнал прикладної економіки*. 2020. 5 (2), С. 188–195.

53. Нові технології [Електронний ресурс]. URL : https://agro.24tv.ua/agro_innovatsiyi_tag7653/ (дата звернення: 20.07.2021).

54. Підбираємо персонал [Електронний ресурс]. URL : <https://kadrlhelp.com.ua/pidbyrayemo-personal-metody-i-tyrov-pomylky> (дата звернення: 20.07.2021)

55. Плинність кадрів [Електронний ресурс]. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D0%BB%D0%B8%D0%BD%D0%BD%D1>

%96%D1%81%D1%82%D1%8C %D0%BA%D0%B0%D0%B4%D1%80%D1%96%
D0%B2 (дата звернення: 20.07.2021).

56. Правово та суспільство [Електронний ресурс]. URL :

<http://lclaw.knu.ua/index.php/item/265-osoblyvosti-struktury-ahramoho-zakonodavstva-ukrayiny-yak-predmeta-kodyfikatsiyi-brintsov-a-i> (дата звернення: 20.07.2021).

57. Про інновації [Електронний ресурс]. URL : [https://platforma-](https://platforma-msb.org/pro-innovatsiyi-tehnologiyi-ta-rishennya-v-agro-na-konferentsiyi-agrotalks-day/)

[msb.org/pro-innovatsiyi-tehnologiyi-ta-rishennya-v-agro-na-konferentsiyi-agrotalks-day/](https://platforma-msb.org/pro-innovatsiyi-tehnologiyi-ta-rishennya-v-agro-na-konferentsiyi-agrotalks-day/) (дата звернення: 20.07.2021).

58. Сучасне забезпечення [Електронний ресурс]. URL :

<http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=792> (дата звернення: 20.07.2021).

59. Утримати кадри [Електронний ресурс]. URL :

<https://landlord.ua/news/yak-ahramni-robotodavtsi-znakhodyat-ta-utrymuyut-kadry/> (дата звернення: 20.07.2021).

60. Чому агро [Електронний ресурс]. URL :

<https://www.lnz.com.ua/news/moze-nu-jogo-te-it-comu-ukrainske-agro-is-the-new-black> (дата звернення: 20.07.2021).

НУБІП України

НУБІП України

НУБІП України